Raport o stanie turystyki (zasoby) w Gminie Małomice

&

Program rozwoju turystyki (propozycje) w Gminie Małomice

Opracowanie: Maciej Boryna
(opiekun przyrody i zabytków, nr upr. 1/2003 Pow. Żagański)

Asystent: Krzysztofa Danielkowska
(opiekun zabytków, nr upr. 1/2007 Pow. Żagański)

Na zlecenie
Burmistrza Małomic

Małomice 2007

© Urząd Miejski w Małomicach i M.Boryna

Raport o stanie turystyki (zasoby) w Gminie Małomice

&

Program rozwoju turystyki (propozycje) w Gminie Małomice

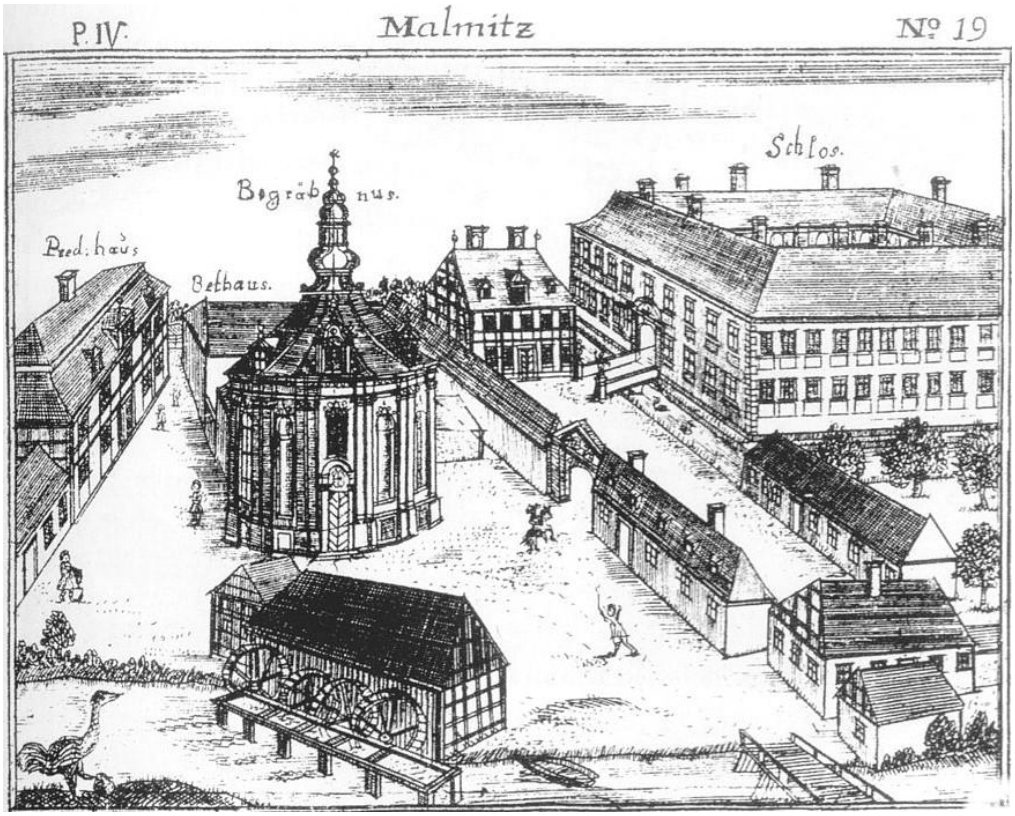

Małomice 1. połowy XVIII wieku wg Wernera, część przypałacowa.
(plebania, dom modlitewny, kaplica, pałac z folwarkiem, młyn nad Bobrem)

^ Położenie Małomic w Województwie Lubuskim.

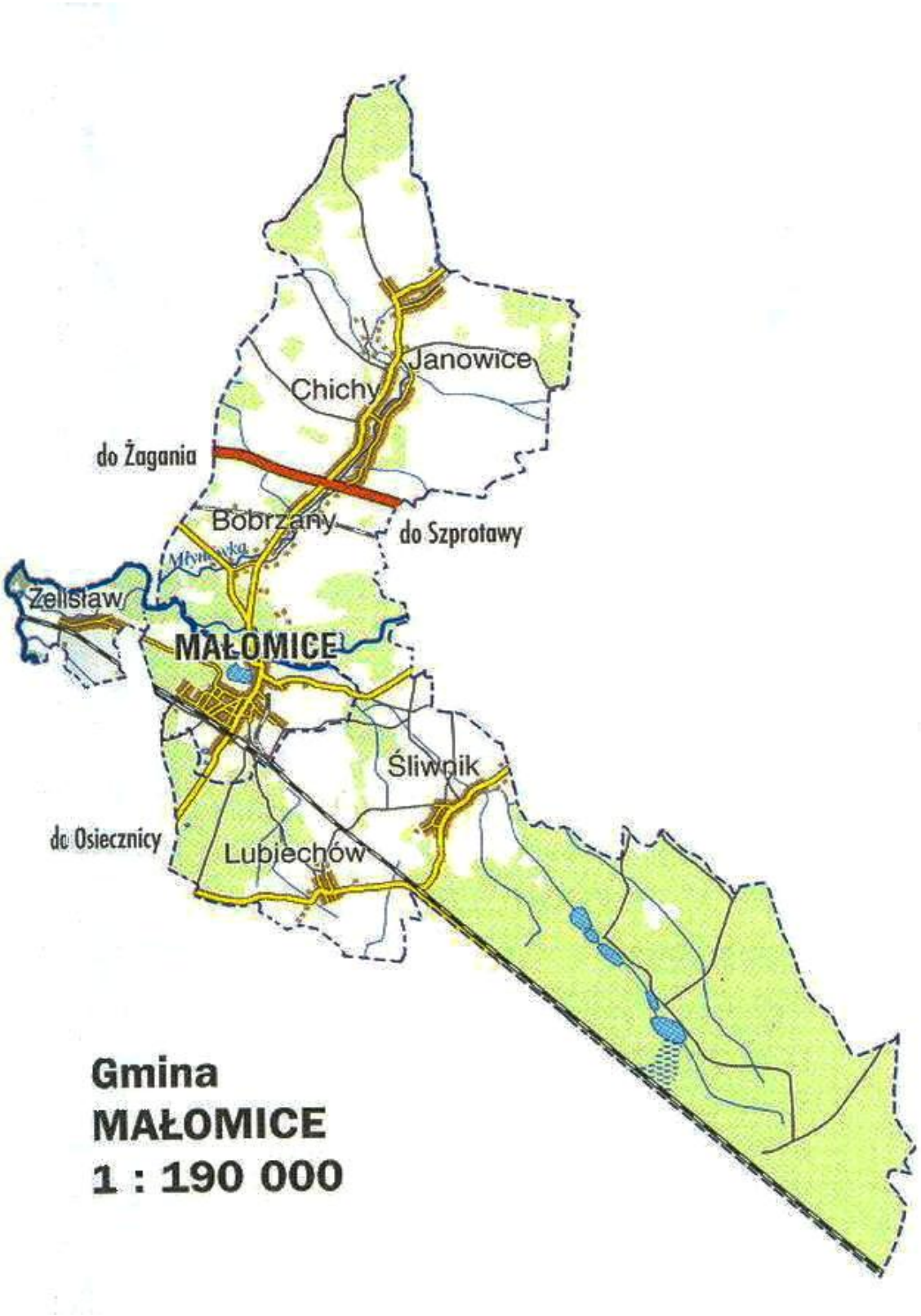
Janowice
Chichy
do Żagania
Bobrzany
do Szprotawy
Żelisław
MAŁOMICE
Śliwnik
do Osiecznicy
Lubiechów
Gmina
MAŁOMICE
1 : 190 000

Spis treści:

1. Inicjatywa i jej uzasadnienie str. 6

CZ. I: RAPORT O STANIE TURYSTYKI w GMINIE MAŁOMICE

2. Wstęp str. 7
3. Położenie i dojazd str. 7
4. Ogólna charakterystyka geograficzno-przyrodnicza str. 10
5. Rzeźba terenu str. 10
6. Budowa geologiczna str. 11
7. Budowa hydrogeologiczna str. 12
8. Wody str. 13
9. Klimat str. 14
10. Bogactwa naturalne, gleba str. 15
11. Rys historyczny str. 15
12. Baza noclegowa str. 16
13. Obiekty i instytucje rekreacji, sportu i kultury str. 17
14. Szlaki turystyczne str. 17
15. Przewodnicy, obsługa turystów str. 18
16. Zabytki i obiekty/miejsca o znaczeniu kulturowym str. 18
17. Środowisko przyrodnicze str. 27
18. Dane o frekwencji ruchu turystycznego str. 31
19. Słabe i mocne strony str. 32

CZ. II: PROGRAM ROZWOJU TURYSTYKI w GMINIE MAŁOMICE

20. Cele programu str. 35
21. Małomicka tradycja turystyczna str. 35
22. Komentarz do gł. zagadnień słabych i mocnych stron str. 37
23. Kierunki działań dla gminy Małomice str. 38
- **Turystyka kulturowa str. 41**
- **Turystyka rekreacyjna str. 42**
- **Turystyka aktywna str. 42**
- **Turystyka specjalistyczna str. 42**
- **Turystyka na terenach wiejskich str. 42**

24. Tabelaryczne zestawienie proponowanych zadań str. 44
25. Teksty promocyjne str. 56
26. Bibliografia str. 60

Inicjatywa i jej uzasadnienie

Drodzy Mieszkańcy Gminy Małomice!

Niniejszy dokument powstał z inicjatywy Burmistrza Małomic, w trosce o rozwój turystyki na obszarze Gminy, traktując ten dział gospodarki jako potencjalne dodatkowe źródło dochodów mieszkańców, a także ważny element promocji i poprawiania estetyki jak również obywatelskiego aktywizowania lokalnego społeczeństwa.
Przy tworzeniu dokumentu wzięli udział zainteresowani mieszkańcy Gminy, wyrażający własne opinie, sugestie i propozycje w ramach przygotowanej w tym celu ankiety.

Raport ma na celu nakreślenie ogólnych i szczegółowych gminnych uwarunkowań turystycznych, a program - wypracowanie wielopłaszczyznowych propozycji działań służących rozwojowi turystyki w Gminie. Obie części są integralnym dokumentem pomocniczym przy podejmowaniu starań o pozyskanie zewnętrznych środków na przedsięwzięcia proturystyczne, proekologiczne, społeczne, edukacyjne i kulturalne.

Autor dokumentu, podpierając się przytoczoną w dalszej części waloryzacją turystyczną oraz propozycjami działań w tym zakresie, jest przekonany o istnieniu realnych szans na rozwój branży turystycznej w Gminie Małomice. Uznaje ponadto rozwój gminnej turystyki za działanie wysoce użyteczne, m.in. jako czynnik walki z bezrobociem, wymuszający poprawę estetyki i infrastruktury, kształcący i aktywizujący mieszkańców, wymuszający zwiększoną troskę o stan środowiska naturalnego i zabytków. Co przynosi w rezultacie daleko idącą i trwałą poprawę wizerunku i sytuacji Gminy.

CZĘŚĆ I
RAPORT O STANIE TURYSTYKI w GMINIE MAŁOMICE

Wstęp

Gmina Małomice, dawne hrabstwo i niegdysiejszy silny ośrodek hutnictwa, stanowiła w okolicy najdalej wysunięty na południe punkt osadniczy.
Urodzajne gleby na północy przyciągały rolników. Natomiast podmokła i piaszczysta puszcza na południu przez stulecia stanowiła naturalną barierę osadniczą. Stan taki zachował się niemal do dziś, dzięki czemu ta ostatnia część Gminy to zdrowe lasy z użytkami ekologicznymi i rezerwatami, śródleśne stawy, polany, łąki i wrzosowiska. W oparciu o ten przyrodniczy inwentarz urządzono łowiska wędkarskie, zaprojektowano i wytyczono szlaki turystyczne, zbudowano wiaty odpoczynkowe, postawiono tablicę z mapą turystyczną. Powstały pierwsze gospodarstwa agroturystyczne i coraz więcej mieszkańców myśli nad prowadzeniem własnej działalności związanej z przedmiotową branżą.
Obszar ten cieszy się wzrastającym zainteresowaniem ze strony urlopowiczów i rekreacjuszy, zbieraczy jagód i grzybów, przyrodników i historyków, rowerzystów, wędrowców i różnej maści hobbystów.

Położenie i dojazd

Gmina Małomice jest położona w zachodniej części Polski, jako jedna z krańcowych – południowych jednostek samorządowych Województwa Lubuskiego. Najlepszym wyznacznikiem geofizycznym i jednocześnie topograficznym lokalizacji Małomic jest okolica ujścia rzeki Kwisy do Bobru oraz odcinek gdzie Bóbr płynie ze wschodu na zachód, co jest automatycznie rozpoznawalne na mapie kraju. Należy dodać, że historyczno-geograficzną krainą Małomic jest Dolny Śląsk. Zdecydowanie większa część Gminy leży w Borach Dolnośląskich, natomiast pozostała na Równinie Szprotawskiej, Kotlinie Żagańskiej i Równinie Brzeźnickiej.
Do Małomic dojechać można pociągiem z Zielonej Góry przez Żagań oraz z Wrocławia przez Legnicę. Teren Gminy przecinają drogi Leszno–Łęknica, Szprotawa-Rudawica, Borów Wielki-Małomice, zapewniając dogodny dojazd z kierunku Zielonej Góry, Żagania, Lubania, a także Głogowa i Wrocławia. W odległości poniżej 30 km na południe od miasta przebiega autostrada Berlin-Wrocław z niedalekim przejściem granicznym w Olszynie (zjazd Luboszów).

Obszar fizycznogeograficzny: Europa Zachodnia
Podobszar fizycznogeograficzny: Niż Zachodnioeuropejski
Prowincja: Nizina Zachodnioeuropejska
Podprowincja: Nizina Sasko – Łużycka i Nizina Środkowopolska
Makroregion: Nizina Śląsko – Łużycka i Wał Trzebnicki
Mezoregion: Bory Dolnośląskie i Wzgórza Dalkowskie
Mikroregion: Równina Szprotawska, Kotlina Żagańska, Równina Brzeźnicka

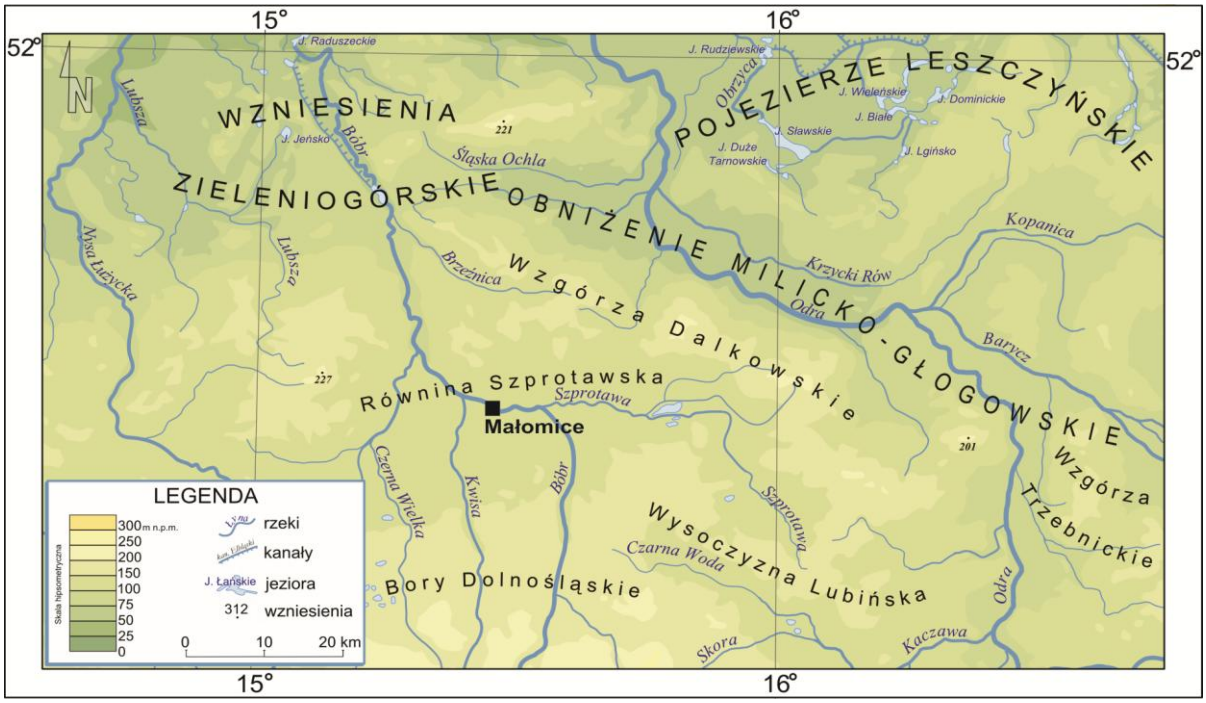

^ Lokalizacja Małomic względem regionów geograficznych.

< Lokalizacja Gminy Małomice względem lokalnej sieci komunikacyjnej i obszarów leśnych (Małomice, Lubiechów, Śliwnik, Żelisław, Bobrzany, Chichy, Janowiec).

^ Gmina Małomice w latach 30-tych XX wieku na mapie *Preuss. Messtischblatt* (4458).

Ogólna charakterystyka geograficzno-przyrodnicza

Jeśliby opisać Gminę pod tym względem ograniczając się do kilku wyrażeń hasłowych, to brzmią one następująco: bory, rzeki, potoki i mokradła.
Lasy i grunty leśne zajmują blisko połowę powierzchni Gminy. Przez jej teren przepływa rzeka Bóbr, a w bezpośrednim sąsiedztwie rzeka Kwisa. Oba cieki o klasyfikacji rzeki górskiej, objęte ochroną krajobrazową. Ponadto gminę przecinają rzeki-potoki Ruda (14 km), Iławka (12 km), Strużyna (6 km, kanał), Gąsawa (6 km, kanał) i pozostałe.
W południowej części Gminy znajdują się liczne mokradła, a także bagna i źródliska. Cieki w kilku przypadkach wykorzystano pod utworzenie zbiorników wodnych – stawów hodowli ryb: w Lubiechowie (11 ha), Małomice (14 ha), Stawy Bobrowickie (35 ha). Opisywana część Gminy wchodzi w skład Borów Dolnośląskich. Do miejsc najcenniejszych przyrodniczo i krajobrazowo zaliczają się wspomniane Stawy Bobrowickie z użytkami ekologicznymi „Łabędzi Staw" i „Żurawie Bagno", uroczysko „Rudawskie Iły", uroczysko „Stary Bóbr", ujście Kwisy, użytek ekologiczny „Sowie Bagno", uroczysko „Czarne Bagno" i inne. Należy także tu wspomnieć egzemplarze pomnikowych dębów w obrębie miasta przy zalewie.
Do 1945r. przy pałacu hrabiowskim znajdował się jeszcze niewielki rezerwat.
Północna część Gminy, tj. na północ od rzeki Bóbr, zasadniczo reprezentowana jest przez krajobraz rolniczy. Do wyjątków należy las nadbobrzański z pomnikowymi dębami (tzw. Dremmel) oraz parki podworskie w Janowcu i Chichach.
W przyszłości do grupy obszarów cennych przyrodniczo mogłaby dołączyć dolina Iławki (nazywana też Młynówką).
Stan środowiska przyrodniczego Gminy Małomice należy ocenić jako dobry, a miejscami bardzo dobry. Gmina nie posiada własnych źródeł ponadnormatywnego zanieczyszczania środowiska i nie jest na takie bezpośrednio narażona z zewnątrz. Co przekłada się na niektórych stanowiskach na występowanie cennych gatunków flory i fauny, - walorów istotnych także ze względów naukowo-badawczych, turystycznych i kuracyjnych.

Rzeźba terenu

Rzeźba terenu Gminy jest na ogół równinna, z występującymi dolinami rzecznymi. Krajobraz ziemi małomickiej został ukształtowany w głównej mierze przez lodowiec skandynawski, który dwukrotnie przesuwał się przez te obszary. Dzisiejsza rzeźba terenu jest wynikiem pracy przedostatniej fazy zlodowacenia.
Olbrzymi lodowiec północny w czasie topnienia, gromadząc przed sobą zwały żwiru, piasków, glin i kamieni, uformował tzw. morenę czołową, najczęściej wykształconą w postaci wzgórz i pagórków ułożonych w pasma, bądź też stłoczonych chaotycznie. Materiał skalny, który lodowiec przesuwał pod sobą,

rozcierał go i gładził ciężarem olbrzymiej masy lodu, to morena denna, przedstawiająca równinę o powierzchni falistej (północna część Gminy). Wody wypływające spod topniejącego lodowca niosły wielkie masy piasku i żwiru, układając je na przedpolu moreny czołowej w rozległe łachy piaszczyste, zwane z duńska zandrami. Gromadzące się na południe od moreny czołowej i zandrów wody, formowały szerokie rozlewisko - rzekę, która płynąc ku zachodowi, istniejącym już uprzednio zagłębieniem tektonicznym, wyżłobiła w nim pradolinę, a z niej z kolei skorzystały dzisiejsze rzeki. Taką pradoliną płynie częściowo Bóbr.
Na południe od wzniesień moreny czołowej znaczne przestrzenie zajmują równiny piaszczystych zandrów, urozmaicone falistymi wysoczyznami moreny dennej.
Łagodnie falisty teren wysoczyzn przecinają doliny rzeczne, o brzegach w niektórych miejscach łagodnych i trudnych do wyznaczenia, w innych natomiast stromych, które oprócz bocznych wcięć i poszarpań posiadają w wielu miejscach wyraźne stopnie, tzw. terasy, powstałe na skutek pomniejszenia się ilości wód w związku z cofaniem się lądolodu coraz dalej na północ. Południową część gminy zajmują płaskie równiny, zasypane w okresie dyluwialnym stożkami napływowymi Bobru i Kwisy.
Najwyżej położony punkt terenu Gminy osiąga ponad 151 m npm i znajduje się w okolicach wysuniętych najdalej na północ. Punktem najniższym jest zwierciadło Bobru przy ujściu Kwisy, przeciętnie ok. 106 m npm.
Rzeźba terenu nie została w stopniu istotnym przekształcona przez człowieka i nosi w większości cechy naturalne.
W krajobrazie miasta i Gminy zaznacza się lokalnie obecność zbiorników wodnych (stawy) o dość znacznych rozmiarach.

Budowa geologiczna

Przypowierzchniowa strefa podłoża geologicznego terenu Gminy zbudowana jest w przewadze z utworów czwartorzędu, wykazujących na znacznych obszarach niewielką zmienność. Obszar ten można w ogólności podzielić wzdłuż doliny Bobru na część północną i południową. W części na północ od doliny Bobru zaznacza się dominacja plejstoceńskich piasków i żwirów wodnolodowcowych stadiału mazowiecko-podlaskiego zlodowacenia środkowopolskiego. Rozległy płat tych utworów występuje także w części leżącej na południe od doliny Bobru – na południe i południowy zachód od zabudowy Małomic, przekraczając granice gminy w kierunku zachodnim. Przy zachodniej granicy gminy (w jej części północnej, na zachód od wsi Bobrzany) występuje niewielki płat glin zwałowych wymienionego wyżej stadiału. Przekracza on granice gminy w kierunku południowej części wsi Bukowina Bobrzańska. Poza tym, w wyróżnionej części południowej przeważają osady rzeczne z okresu fazy pomorskiej stadiału maksymalnego zlodowacenia północnopolskiego (mady, mułki, piaski i żwiry rzeczne). Niewielki płat tych utworów występuje także w wąskiej strefie przyległej od północy do dna doliny Bobru w Bobrzanach, na jej odcinku

wykorzystywanym przez koryto Iławki (określanej na niektórych mapach nazwą Młynówka).
Utwory holocenu zajmują przede wszystkim obniżenia dolin, gdzie wykształcone są w postaci mułków, piasków i żwirów rzecznych (zwłaszcza w dolinie Bobru) oraz torfów (głównie obniżenia dolin mniejszych cieków – głównie Strużyny i jej dopływów). W dolnym odcinku doliny Strużyny wyróżnia się ponadto holoceńskie namuły rzeczne w ogólności. W obrębie południowej części terenu gminy występują także holoceńskie piaski wydmowe (zwykle wśród kompleksów leśnych), powstałe wskutek eolizacji aluwiów plejstoceńskich.
Nieco na południowy zachód od zwartej zabudowy Małomic odnotowuje się wychodnię utworów trzeciorzędnych (górny pliocen), wykształcony w postaci piasków, żwirów kwarcowo-skaleniowych oraz glin kaolinowych.
W podłożu północnej części terenu gminy i w północnym fragmencie jej części południowej występują zaburzenia glacitektoniczne, obejmując swym zasięgiem także utwory trzeciorzędu (neogen, miocen i pliocen). Amplituda tych zaburzeń jest na omawianym terenie znacznie mniejsza, aniżeli w osiowej części Wału Trzebnickiego (generalnie na północ od terenów gminy).
Zaburzenia te są przyczyną lokalnego występowania wychodni utworów trzeciorzędnych. Podłoże podczwartorzędowe wykazuje ponadto znaczne urzeźbienie, spowodowane występowaniem kopalnych rozcięć erozyjnych, uformowanych głównie w okresie interglacjału kromerskiego i interglacjału mazowieckiego (najgłębsze wcięcia erozyjne), a częściowo także eemskiego.
W rejonie Małomic występują iły ogniotrwałe (kopalnia podstawowa).
W głębszym podłożu terenów gminy występują wśród osadów neogenu lądowego (trzeciorzęd) różnej grubości przewarstwienia węgla brunatnego (kopalina podstawowa) – aktualnie nie rozpoznanego złożowo.

Budowa hydrogeologiczna

Teren Gminy należy do dwóch regionów hydrogeologicznych: przedsudeckiego (XXV) oraz wielkopolskiego (XIII). W granicach regionu wielkopolskiego znajduje się fragment północnej części Gminy, leżący na północ od Bobru. Obszar ten zajmuje podregion wielkopolsko-śląski (XIII 3), w obrębie którego został wyodrębniony rejon Kożuchów-Wzgórza Dalkowskie. Pozostała część terenu Gminy, południowa, należy do podregionu legnickiego (XXV 1).
W obrębie rejonu Kożuchów-Wzgórza Dalkowskie główny poziom użytkowy wód podziemnych występuje w utworach trzeciorzędu, na głębokościach zróżnicowanych, - w związku z zaburzeniami glacitektonicznymi podłoża. Są to wody porowe, o zwierciadle napiętym, niekiedy pod znacznym ciśnieniem. Drugi poziom użytkowy występuje w utworach czwartorzędu, zwykle do 20 metrów pod powierzchnią ziemi.
Pierwszy użytkowy poziom jest tu całkowicie izolowany od wpływów z powierzchni terenu. Wody podziemne głównego horyzontu użytkowego

charakteryzują się dobrą jakością, wymagając jedynie prostego uzdatniania. Pierwsze zwierciadło wód podziemnych występuje tu z reguły na głębokości 5 metrów.
W części Gminy należącej do regionu przedsudeckiego główny poziom wodonośny wykształcony jest w utworach czwartorzędu i zalega przeważnie na głębokości 20 metrów. Są to wody porowe, o zwierciadle swobodnym, sporadycznie pod niewielkim ciśnieniem. Jakość wód głównego horyzontu użytkowego jest dobra, a miejscach położonych najdalej na południe Gminy zakłada się istnienie wód nie wymagających żadnego uzdatniania.
Izolacja pierwszego poziomu w części przedsudeckiej nie występuje, dlatego środowisko wód podziemnych południowej części Gminy jest silnie wrażliwe na oddziaływania ze strony zagospodarowania terenu.
Zalesiony obszar południowo-wschodniej części Gminy, od doliny Bobru na wysokości Leszna Górnego po okolice Stawów Bobrowickich, gdzie znajdują się użytki ekologiczne „Łabędzi Staw" i „Żurawie Bagno", leży w zasięgu granic jednego z głównych zbiorników wód podziemnych wymagających szczególnej ochrony. Jest to zbiornik GZWP 315, określany także mianem Chocianów-Gozdnica. Został on w całości zakwalifikowany jako obszar wysokiej ochrony. Jego powierzchnia wynosi ok. 1052 km^2, a całkowite zasoby dyspozycyjne ok. 292 tys. m^3. Wody podziemne obszaru GZWP 315 gromadzone są w strukturach hydrogeologicznych dolin kopalnych (o znacznych zasobach statycznych, lecz słabo odnawialnych) oraz pól sandrowych, stożków napływowych i piasków wysoczyznowych (o znacznych zasobach i dobrej odnawialności). Ponieważ są strukturą odkrytą, gromadzone w nich wody podziemne są bardzo podatne na łatwe rozprzestrzenianie się zanieczyszczeń.

Wody

Sieć rzeczna ziemi małomickiej jest w dużej części pochodzenia polodowcowego. Główne rzeki terenu to Bóbr i Kwisa. Bóbr jest największym i najobfitszym w wodę górskim dopływem Odry. Wypływa we wschodniej części Karkonoszy na wysokości 780m npm. Długość biegu wynosi 268km, średni spadek 2,76%0. Bóbr był bezpośrednim dopływem dawnej prarzeki (pra- Wisły i pra- Odry), płynącej Pradoliną Warszawsko- Berlińską.
Przez ziemię małomicką Bóbr płynie malowniczą doliną w kierunku zachodnim. Szerokość pradoliny waha się w granicach 1,5- 2,5 km, a szerokość rzeki 40- 50 m. Koryto Bobru w odległych wiekach biegło inaczej niż obecnie (ślady dawnego koryta występują m. in. poniżej Żelisławia). Średni stan wody na Bobrze wynosi ok.100cm. W czasie roztopów i silnych deszczów rzeka wzbiera wysoko i w bardzo płaskich obszarach wylewa. Największe wezbrania Bobru w ubiegłym i bieżącym stuleciu miały miejsce w latach 1804, 1897, 1909, 1917 i 1958, 1981, 1997, kiedy to stan wody przekraczał 5m.
Największym dopływem Bobru jest na terenie Gminy rzeka Kwisa, która uchodzi do Bobru poniżej Żelisławia. Pozostałym dopływami są potoki Ruda, Iławka

i Strużyna. Ponadto do cieków podstawowych zalicza się niewielka Gąsawa. Wśród wód powierzchniowych terenu Gminy występują także duże stawy. Największe ich kompleksy zlokalizowane są w zalesionej, południowo-wschodniej części Gminy, pomiędzy Śliwnikiem a Lubiechowem, Śliwnikiem a Lesznem Dolnym oraz w okolicach Małomic. Duże powierzchnie zajmowane są przez tereny podmokłe – rozciągające się głównie w lasach południowo-wschodniej części Gminy oraz w większości dolin rzecznych. Na terenach objętych działalnością rolniczą podmokłości zostały w większości zmeliorowane i częściowo osuszone. Szeroko zakrojone oddziaływanie melioracji doprowadziło do znacznej modyfikacji hydrologicznych i ekologicznych funkcji terenu.
Bóbr przepływa przez teren Gminy na odcinku ok. 7 km, natomiast Kwisa po jej zachodniej granicy na odcinku ok. 1,5 km wraz z ujściem.

Klimat

Położenie geograficzne Gminy Małomice sprawia, że nad ten obszar napływają różnorodne masy powietrza, z których główne to powietrze polarno-morskie i podzwrotnikowo-morskie oraz polarno-kontynentalne, kształtujące układ pogodowy. Ścieranie się mas powietrznych o różnych cechach termiczno-wilgotnościowych powoduje, że klimat tego obszaru określa się jako „przejściowy" i „umiarkowany", z wyraźną przewagą cech oceanicznych.
Klimatycznie teren Gminy zalicza się do regionu Dolnośląskiego Zachodniego (R XXIII). Wyróżnia się on największą liczbą dni z pogodą umiarkowanie ciepłą (51 dni), przy dużym zachmurzeniu ogólnym nieba i bez występowania opadów. Frekwencja dni z pogodą ciepłą i słoneczną wynosi średnio 25, a z pogodą ciepłą i pochmurną ok. 150 dni (umiarkowanie słoneczny typ klimatu). Średnia temperatura lipca osiąga 17,5 st.C, a stycznia 2 st.C.
Średnia roczna suma opadów atmosferycznych wynosi na posterunku obserwacyjnym w Szprotawie 600 mm. W półroczu letnim (V-X) rejestruje się 60% sumy opadów rocznych.
Średni czas trwania pokrywy śnieżnej wynosi na omawianym obszarze 50 dni, natomiast jej średnia grubość 10 cm.
Przeważa wiatr z kierunku zachodniego (do 20%), kierunkiem drugorzędnym jest wiatr południowo-zachodni.
Średnia prędkość wiatru wynosi 3-3,5 m/s. Frekwencja wiatrów energetycznych (4-15 m/s) jest jedną z najwyższych wśród terenów niżowych Polski południowo-zachodniej, wynosząc ponad 50%. Obszar Gminy leży na terenie o relatywnie najniższym prawdopodobieństwie wystąpienia silnego wiatru porywistego. Frekwencja występowania ciszy atmosferycznej jest jedną z najniższych w kraju osiągając średnio 5%, warunki przewietrzania terenu określić należy zatem jako dobre.

Bogactwa naturalne, gleba

Wśród bogactw naturalnych najważniejszą pozycję zajmują żwiry polodowcowe, rozrzucone po całym terenie Gminy w zandrach, w pagórkach moreny czołowej i w zboczach dolin rozcinających morenę denną.
Drugim ważnym bogactwem opisywanego terenu są gliny zwałowe, zwane także glinami morenowymi lub lodowcowymi.
W okolicy Małomic znajdują się złoża rudy darniowej żelaza, w oparciu o którą i węgiel drzewny w czasach średniowiecznych powstały tu pierwsze prymitywne huty-kuźnice. Ruda darniowa używana była również jako budulec. O istnieniu złóż rudy darniowej świadczy brunatno-rdzawe zabarwienie wody w rzeczkach i strumieniach w południowej części Gminy.
Na mokradłach w obrębie Stawów Bobrowickich występuje torf.
Gleby Gminy są przeważnie pochodzenia dyluwialnego i z okresów późniejszych. Dominują gleby bielicowe o zróżnicowanym składzie, ponadto występują gleby pseudobielicowe wykształcone na piaskach słabogliniastych i gliniastych (należące do kompleksu żytniego dobrego). Fragmentami w dolinach rzecznych spotyka się gleby brunatne, gleby pochodzenia bagiennego oraz mady. Do najbardziej nieurodzajnych należą piaski jałowe i wydmowe, występujące w części południowej. Poważne znaczenie dla gospodarki gminy posiada runo leśne: grzyby, jagody i inne.

Rys historyczny

Teren Gminy Małomice, jak również tereny gmin ościennych, posiada ślady bytności ludzkiej od schyłku młodszej epoki kamienia (neolit), tj. ok. 4 tys. lat temu. Najbogatsza w stanowiska archeologiczne jest północna część Gminy (Chichy, Janowiec, Bobrzany), co wynika bezpośrednio z dobrych gleb rolniczych oraz przyjaznego usposobienia rzeki Iławki. Na przedmiotowym terenie odnotowuje się np. dużo stanowisk z okresu Kultury Łużyckiej (kilka popielnic KŁ znalezionych w Chichach przechowuje Muzeum Ziemi Szprotawskiej).
Południe Gminy, zdominowane przez gleby bielicowe oraz mokradła, wykazuje słabą aktywność pod względem działalności kultur archeologicznych.
Małomice są na pewno bardzo interesujące z racji posiadania na swym terenie stanowisk z Okresu Wpływów Rzymskich (choć wymagają one nowoczesnej naukowej weryfikacji). Mowa m.in. o uznawanych za najstarsze w regionie stanowiska hutnicze.
Okres wczesnego średniowiecza, tj. czasy plemion słowiańskich i tworzenia się zalążku państwowości polskiej, śladowo daje się rozpoznać w północnej części Gminy, choć także nie można go zupełnie wykluczyć na południu. Przekaz Thietmara z 1000 r. o historycznym spotkaniu Bolesława Chrobrego z Ottonem III w Iławie, każe nam wiązać obszar Małomic ze strefą bytowania plemienia Dziadoszyców.

Najwięcej śladów można napotkać z przedziału późnośredniowiecznego i kolejnych. Wtedy już dysponujemy przekazami źródłowymi o istnieniu Janowca, Małomic, Chich i pozostałych miejscowości. Ziemie te wchodziły w skład Księstwa Głogowskiego, a po roku 1413 Chichy od Janowca oddzieliła granica nowego Księstwa Żagańskiego.
Małomice przez setki lat były feudalną posiadłością ziemską, hrabstwem. W XVI wieku otrzymały ograniczone prawa miejskie. Zasłynęły niewątpliwie dzięki najbogatszym w regionie pokładom rudy darniowej żelaza oraz rodzimym kuźnicom, tzw. hamerniom. Bardzo dynamiczny skok w rozwoju przyniósł wiek XIX i XX, kiedy na miejscu powstają nowoczesna huta, cegielnie, fabryka wyrobów blaszanych z cynkownią, odlewnia, linia kolejowa, elektrownia wodna, gazownia. Liczba ludności z 648 mieszkańców w 1820 r. urosła do 3355 w roku 1914. Powstały wtedy także obiekty użyteczności publicznej.
Po zakończeniu II wojny światowej Małomice tracą na 29 lat status miasta. Miejsce wysiedlonych Niemców zajmują Polacy. Osada odzyskuje jednak szybko potencjał przemysłowy. Niestety znikają wtedy też z powierzchni ziemi najcenniejsze obiekty kulturowe: dwa pałace z zespołem dworskim, kościół ewangelicki, świątynia flory, rezerwat, a także wieża rycerska w Janowcu. Pośrodku miasta powstaje jednak zalew, będący odtąd lokalnym symbolem.
Koniec wieku XX i zmiany polityczno-gospodarcze w Polsce przynoszą upadek przemysłu, jednakże niezupełny. W XXI wiek Małomice wkraczają jako Gmina ekologiczna z własną oczyszczalnią ścieków, niezdegradowanym środowiskiem, dobrą infrastrukturą drogową, bogactwem lasów i ustronną lokalizacją.

Baza noclegowa

1. Baza noclegowa - teren miasta Małomice:

- [brak]

Najbliższe usługi hotelarskie świadczone są:

1) w Szprotawie, ok. 5 km: Hotel „Martpol”
2) w Wiechlicach, ok. 10 km: Hotel „Chrobry”

2. Baza noclegowa - na terenie gminy:

1) Gospodarstwo Agroturystyczne „Natalia” w Chichach (5 miejsc)
2) Gospodarstwo Agroturystyczne w Śliwniku B.Mitchell (12 miejsc)
3) Kwatera myśliwska Nadleśnictwa Szprotawa w Bobrzanach (5 miejsc)

Obiekty i instytucje rekreacji, sportu i kultury

1. Obiekty i instytucje rekreacji i sportu - teren miasta Małomice:
   1) zalew wędkarski PZW w Małomicach
   2) Ośrodek Sportów Wodnych
   3) glinianki wędkarskie PZW w Małomicach
   4) stadion miejski
   5) Uczniowski Klub Sportowy "Bóbr" i "Traper"
   6) Miejski Klub Sportowy "Iskra"

2. Instytucje kultury - teren miasta Małomice:

1) Małomicki Ośrodek Kultury
2) Kino „Arena"
3) Społeczne Ognisko Artystyczne
4) Klub seniora
5) Biblioteka Publiczna Gminy i Miasta Małomice

3. W okolicy:

1) Muzeum Ziemi Szprotawskiej obsługujące także obszar Gminy Małomice.
2) Żagański Pałac Kultury

Szlaki turystyczne

1) Szlak PTTK zielony – (tranzyt Szprotawa – Żagań)
2) Szlak gminny żółty (Sieraków – Jelenie Rozdroże) „Południowy", 30 km
3) Szlak gminny czerwony (Sowie Bagno – ujście Kwisy do Bobru) „Nadbobrzański", 9 km
4) Szlak czarny wokół Małomic „Małomicka Pętla", 8 km
5) Zakończenie północne szlaku rowerowego „Dolina Kwisy"

Przewodnicy, obsługa turystów

Obszar Gminy Małomice obsługują przewodnicy z Towarzystwa Bory Dolnośląskie z siedzibą w Szprotawie.

Zabytki i obiekty/miejsca o znaczeniu kulturowym

MIASTO:

1. Kościół barokowy polsko-katolicki pw. MB Niepokalanego Poczęcia
2. Kościół rzymsko-katolicki pw. Narodzenia NMP
3. Plebania neogotycka
4. Dawna plebania ewang. nad zalewem
5. Willa przy kanale
6. Ratusz miejski
7. Budynki industrialne na terenie zakładów blacharskich (w tym remiza)
8. Bocznica kolejowa fabryki wyrobów blaszanych
9. Budynki industrialne dawnej huty „Maria"
10. Stary cmentarz przy ul. Kościuszki (zniszczony)
11. Dzielnica (kolonia) „Stara Kuźnica",
12. Dawne kąpielisko otwarte przy szosie do Szprotawy
13. Miejsce po dawnych studniach
14. Obszar po dawnym zespole pałacowym (duży pałac, mały pałac, kościół ewangelicki, urząd rentowy, stara poczta, inne budynki dworskie)
15. Teren po tzw. świątyni flory
16. Pozostałości dawnych zakładów ceramicznych
17. Budynek stacji kolejowej wraz z zabudową towarzyszącą
18. Budynek szkolny przy ul. Szkolnej
19. Zabudowania gospodarczo-folwarczne koło ratusza
20. Pozostałe zabytki ujęte w konserwatorskiej ewidencji zabytków (łącznie 232 obiekty)
21. Stanowiska archeologiczne i inne

GMINA:

1. Wały Śląskie, fragment ciągu środkowego i północnego
2. Ruina zamku w Janowcu
3. Park dworski w Janowcu
4. Fortyfikacje ziemne z fosą w Janowcu
5. Dwa spichlerze w Janowcu
6. Kościół pw. Jana Chrzcielna w Chichach
7. Pałac w Chichach
8. Park pałacowy w Chichach
9. Zespół podworski w Chichach
10. Układ osadniczy wsi Chichy
11. Układ osadniczy południowej części wsi Janowiec
12. Brama cmentarna w Chichach
13. Dom mieszkalny w Chichach (nr 16)
14. Zespół folwarczny w Bobrzanach
15. Dawny młyn w Bobrzanach
16. Dawna *Góra Szubiennicza* pod Lubiechowem
17. Teren po *Folwarku Fabiana* pod Lubiechowem
18. Pozostałości ziemnych wałów granicznych koło Bobrzan
19. Budynek dawnej szkoły w Bobrzanach
20. Teren po dawnym cmentarzu w Lubiechowie
21. Teren po dawnym cmentarzu w Śliwniku
22. Teren po dawnym cmentarzu w Bobrzanach
23. Teren po dawnym cmentarzu w Chichach
24. Teren po dawnym cmentarzu w Janowcu
25. Teren po dawnym cmentarzu w Żelisławiu
26. Pozostałości wojskowego kompleksu szkoleniowego (strzelnica Komarowo)
27. Teren po dawnym tartaku leśnym (tzw. Küpperweiche)

28. Miejsca i pozostałości po byłych leśniczówkach, kuźniach, młynach i wiatrakach
29. Zabytkowe stacje transformatorowe
30. Pozostałe zabytki ujęte w konserwatorskiej ewidencji zabytków (Bobrzany 70, Chichy 43, Janowiec 30, Żelisław 14, Śliwnik 5, a także całe układy osadnicze wszystkich wsi Gminy)
31. Stanowiska archeologiczne i inne

W OKOLICY:

- Późnoromański kościół św. Andrzeja w Szprotawie-Iławie
- Pałac w Żaganiu
- Wieża widokowa w Żaganiu
- Bunkier atomowy w Wiechlicach
- Zamek w Kliczkowie

Niektóre zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków:

1. Kościół pw. Jana Chrzciciela w Chichach :

- płyta nagrobna Anny z d. Knobelsdorf,
- płyta nagrobna rodziny von Nechern,
- płyta nagrobna E.F. i Jakuba von Nechern,
- płyta nagrobna J. i D. Brebis,
- nagrobek Ch. Goottlieb von Diebitsch Wilhelmine,
- portal kościoła, p.n. Frantz von Nechern,
- płyta nagrobna, nagrobek Francze von Nechern
- płyta piaskowcowa z herbami

2. Kościół barokowy polsko-katolicki pw. MB Niepokalanego Poczęcia w Małomicach:
- wewnątrz zachowało się kilka kamiennych płyt nagrobnych, m.in. gotycka z 1414r. oraz szereg renesansowych z II połowy XVI w. z płaskorzeźbami przedstawiającymi m.in. postacie rycerskie rodu von Kittlitz.

* Na obszarze Gminy odnotowano 85 stanowisk archeologicznych, głównie z czasów wczesnodziejowych i średniowiecza, z czego do rejestru zabytków wpisane są 2 stanowiska (Bobrzany i Żelisław)

Ważne obiekty kulturowe Gminy Małomice utracone po 1945r.:

1. Pałac, duży pałac [Grosses Schloss]
2. Pałac, mały pałac [Kleines Schloss]
3. Zabudowania gospodarcze, folwark pałacowy [Schlosshof]
4. Budynek, hrabiowski urząd rentowy [Gräfl. Rentamt]
5. Budynek, tzw. „stara poczta" na obszarze folwarku [Alte Post]
6. Kościół ewangelicki (przy pałacu)
7. Tzw. „świątynia flory", neoklasyczna altana [Flora-Tempel]
8. Rezerwat przyrody nad Bobrem (przy pałacu)
9. Tzw. „aleja świerków" [Fichtenallee]
10. Stary cmentarz, przy głównej ulicy

Wszystkie utracone obiekty skupiają się wokół byłego zespołu pałacowego. Posiadały dla Gminy bardzo dużą wartość kulturową. W istocie było to centrum osadnicze i administracyjne dawnych Małomic (por. stare miasto). Przyzwolenie na ich zatracenie doprowadziło jednocześnie do pozbawienia Gminy nie tylko namacalnych śladów lokalnego dziedzictwa kulturowego, ale także wybitnych obiektów promocji i turystyki.

^ Pałac hrabiowski rodu zu Dohna w Małomicach na starej karcie pocztowej (tzw. duży pałac).

^ Pałac hrabiowski rodu zu Dohna w Małomicach na starej karcie pocztowej (tzw. mały pałac).

^ Dawna kaplica hrabiowska i kościół ewangelicki w Małomicach.

^ Wały Śląskie na obszarze Gminy Małomice, stan obecny.

Wybrane nazwy miejscowe odnoszące się do obiektów o znaczeniu kulturowym, wzmiankowane w literaturze niemieckiej:
[* opisy jak dawniej]

1. Stary cmentarz [oryg. Alter Friedhof] – w Małomicach przy głównej ulicy, dzisiejsza nazwa „pod kasztanami", miejsce spoczynku
2. Stara Kuźnica [Alter Hammer] – w Małomicach, ostatnia kolonia mieszkalna przy wylocie na Szprotawę, nazwa nawiązuje do dawnej kuźnicy żelaza
3. Błękitny Głód [Blauer Hunger] – w Małomicach, bardzo stary budynek szachulcowy przy ul. Szprotawskiej, przed rowem wpadającym do stawu
4. Łąki Pogorzele [Brandwiesen] – bagniste łąki pomiędzy przejściem kolejowym przy blachowni a przedłużeniem dawnej ul. Młynarskiej.
5. Wyspa Klementyny [Clementineninsel] – wyspa na kanale młyńskim ze starym drzewostanem, zaraz za mostkiem wiązadłowym
6. Dominium [Dominium] – folwark hrabiowski w centrum Małomic
7. Błonia Dominium [Dominumacker] – duże pole przy drodze do Śliwnika, z tyłu dawnej fabryki Sindermanna i dalej na lewo przed śliwnikowskim lasem
8. Dremmel [Dremmel] – obszary leśne na północ od Bobru, poczynając od mostu przy wylocie do Chich a kończąc przy Iławie (Szprotawa)
9. Lodowa Piwnica [Eiskeller] – jedna ze starych leśniczówek przy drodze do Żelisławia
10. Aleja Świerków [Fichtenalle] – fragment drogi do Żelisławia z ok. 20 egzemplarzami czerwonych świerków, 200-300 lat, niektóre o przekroju 1,5 metra
11. Świątynia Flory [Flora-Tempel] – na prawo od muru parkowego przy drodze do Żelisławia, gdzie zaczynają się Łąki Krańcowe
12. Kobiece Olsze [Frauerlen] – obszar leśny w lesie śliwnikowskim, na prawo i lewo od Czerwonego Rowu płynącego z kierunku Lubiechowa oraz na wschód od Stawu Weizkera
13. Lisie Olsze [Fuchserlen] – las olchowy przy drodze do Lubiechowa, bezpośrednio przy lesie sosnowym

14. Góra Szubiennicza [Galgenberg] – wzgórza na wschód od cegielni, przy dawnej ul. Häslitzstrasse
15. Las Ogrodnika [Gärtners Garten] – fragment lasu po lewej stronie od drogi do Śliwnika
16. Graniczny Spokój [Grenzruhe] – podwyższone nabrzeże Bobru pomiędzy ziemiami hrabiego a Żelisławiem
17. Jeleniówka [Hirschkel] – wyspa na Bobrze z wysokim drzewostanem liściastym, powyżej elektrowni
18. Chmielowe Wzniesienie [Hopphübel] – włości hrabiowskie za Lubiechowem, na południe od przejazdu kolejowego Śliwnik-Lubiechów
19. Wzniesienie Hube [Hube] – obszar leśny na zachód od Bobru, na lewo od mostu w kierunki Chich, do wiejskiego potoku płynącego od strony Bobrzan
20. Na Granicy [Im Haag] – hrabiowska łąka ze stawem zamkowym, na prawo od drogi do kanału na Bobrze i parku
21. Baza Kieka [Kiekes Horst] – obszar leśny pomiędzy Stawem Weizkera, Łąkami Pogorzele i linią kolejową
22. Łąka Knoblego [Knobels Wiese] – łąka położona w obniżeniu pomiędzy szosą szprotawską a Błękitnym Głodem i ulicą śliwnikowską
23. Most Węglowy [Kohlbrücke] – most palowy przy połączeniu rzeki Rudej z Czerwonym Rowem
24. Kiszka [Lache] – nisko zlokalizowany akwen z tyłu Gerofke, posiadający połączenie z Bobrem i otoczony kordonem wysokich dębów
25. Płyta Milkego [Milkes Scheibe] – obszar łąk na lewo od szosy szprotawskiej, przed Starą Kuźnicą, po rzekę Bóbr. Tu znajdowało się pierwsze małomickie kąpielisko
26. Góra Mikołaja [Nickels Berg] – łagodna skarpa naprzeciw kościoła katolickiego, ulubione miejsce do zjazdu na sankach
27. Busz Pautzen [Pautzenpusch] – las mieszany nad rzeką Rudą i drogą do Polkowiczek i Komarowa (Szprotawa)

28. Most Pummer [Pummerbrücke] – most przez Rów Pummer na drodze do Lubiechowa
29. Ruda [Raude] – potok (rzeka) wypływająca pod Bobrowicami, lewy dopływ Bobru
30. Staw Kąpielowy [Schwimmteich] – zwany także kąpieliskiem Dohny, niegdyś staw karpiowy należący do hrabiego, po I wojnie światowej jako kąpielisko, miejsce rekreacji i wypoczynku
31. Ślepy Zaułek [Taubewinkel] – obszar leśny w lesie śliwnikowskim, na lewo od Stawu Weizker
32. Wysoka Studnia [Turmbrunnen]- bardzo stare ujęcie wody zbudowane przez hrabstwo, około 300 metrów na pd.-wsch. od wiatraka. Stąd za pomocą drewnianego rurociągu transportowano wodę do hrabiowskiego folwarku (!)
33. Leśne Jezioro [Waldersee] – zajazd przy szosie do Szprotawy, na gruncie Starej Kuźnicy, potem strzelnica
34. Staw Weizker [Weizker Teich] – staw karpiowy położony w lesie śliwnikowskim, należący do hrabiego, ostatnio osuszony; zimą wybierano lód dla Browaru Vogt (!)

[* Powyższy wykaz opracował autor dokumentu na podstawie „Mallmitz Chronik", 1984]

Zastosowanie historycznych nazw miejscowych

Dokumentowanie i popularyzacja nazw miejscowych jest istotna w pracach naukowo-badawczych, stanowiąc bezpośredni odnośnik do obiektu w terenie. Niekiedy, w sposób dosłowny lub symboliczny, odkrywając historyczno-przyczynowy wątek przedmiotowego obiektu. Stosowanie ich nie tylko ułatwia orientację, lecz urozmaica topograficzno-kulturowy krajobraz gminy. Ponadto takie obiekty/ miejsca bywają wykorzystywane dla celów promocyjnych.

Środowisko przyrodnicze

SZATA ROŚLINNA

Lasy stanowią 45% powierzchni Gminy, zajmując 3605 ha. Szata roślinna jest zróżnicowana: od boru suchego do wilgotnego, a w dolinach olsy. Wśród borów występują: bory mieszane świeże, bory świeże, bory suche oraz bory wilgotne i bory mieszane wilgotne. W drzewostanach zaznacza się przewaga sosny oraz dębu. W formie domieszki gatunkowej występują ponadto buk oraz świerk.

W borach wilgotnych domieszkę tworzą brzozy omszone, w runie dominuje trzęślica modra, obecny jest także płonnik zwyczajny. W borach świeżych warstwa krzewów jest słabo rozwinięta i składa się z podrostu sosny i brzozy. W runie występują dwa gatunki borówek: czarna i brusznica, a ponadto wrzos zwyczajny, orlica pospolita i śmiałek pogięty.

W borach świeżych atrakcją florystyczną jest wężymord niski. W borach wilgotnych spotyka się czasem fragmenty torfowisk przejściowych, na których bonitacja sosny jest niższa niż w borach świeżych i wilgotnych. Notuje się na nich liczne występowanie borówki bagiennej, a bardzo rzadko – modrzewnicę zwyczajną i będące pod częściową ochroną bagno zwyczajne.

Najbardziej wartościowe elementy biosfery podlegają ochronie obszarowej w formie użytku ekologicznego. Użytek ekologiczny „Żurawie Bagno" jest siedliskiem roślin terenów podmokłych, miejscem lęgów i bytowania ptactwa oraz łowiskiem orła bielika. Użytek ekologiczny „Łabędzi Staw" obejmuje przestrzeń otwartą w zwartym kompleksie leśnym, z roślinnością wysoką wód stojących. Jest to miejsce lęgów i bytowania żurawia, łabędzia niemego i innego ptactwa wodnego, a jednocześnie łowisko orła bielika.

Użytek ekologiczny „Sowie Bagno" jest typowym bagnem nadbobrzańskim, z bogatą roślinnością terenów podmokłych.

Za szczególnie ważne dla systemu powiązań przyrodniczych, a jednocześnie wrażliwe na oddziaływanie człowieka, należy uznać lasy na siedliskach podmokłych oraz położone wzdłuż cieków lub wokół zbiorników wodnych. Lasy takie zostały uznane za wodochronne, a na ich obszarze wprowadzone zostały szczególne zasady prowadzenia gospodarki leśnej – zwłaszcza ograniczenie pozysku drewna.

ŚWIAT ZWIERZĘCY

Jeszcze w średniowieczu tutejsze lasy stanowiły naturalną ostoję turów i żubrów. Przypuszczalnie w XVII wieku wybito ostatnie niedźwiedzie. W następnym wieku podobny los spotkał rysia i żbika. Wytępiono także łosia, wilka i bobra. Obecnie jednak obserwuje się w Polsce łosia, a w samych borach ponownie pojawiają się bobry i wilki. W 1997 roku przesiedlono kilka rodzin bobrzych, pochodzących z ziemi łomżyńskiej, na teren nadleśnictwa Świętoszów. Bez pomocy człowieka bobry pojawiły się w dolinie Nysy Łużyckiej w 1999 roku. W środowisku nadwodnym w różnych częściach Borów wiedzie swój żywot wydra, którą do XIX wieku niemalże wytępiono. Na liście ssaków drapieżnych figuruje ponadto

gronostaj, kuna leśna i domowa, borsuk, tchórz, łasica łaska i lis. Od niedawna występuje w naszych lasach jenot – drapieżnik z rodziny psowatych, rodem ze wschodniej Azji. Widuje się sprowadzoną norkę amerykańską, a po stronie niemieckiej szopa pracza pochodzącego z Ameryki Północnej. Rodzinę jeleniowatych, oprócz wspomnianego już łosia, reprezentuje sarna, sprowadzony w ubiegłym stuleciu daniel, a przede wszystkim jeleń. Ostatnim ssakiem kopytnym zasługującym na uwagę jest dzik. Bory stanowią ponadto dom dla wielu drobnych gatunków ssaków z rodziny ryjówkowatych, nornikowatych i myszowatych. Wykryto 11 gatunków nietoperzy i stwierdzono blisko 150 gatunków ptaków, m.in. bąk, kropiatka, gągoł, puchacz, sóweczka, głuszec, cietrzew, kulon. Ozdobą lasów są gatunki ptaków drapieżnych, takich jak bielik, kania ruda, kania czarna, trzmielojad, błotnik stawowy, kobuz, jastrząb, myszołów i pustułka. Udało się wykryć 6 gatunków sów, 7 gatunków dzięciołów. Stawowe szuwary i trzciny kryją w sobie żurawie, perkozy rdzawoszyje, cyranki, gęsi gęgawe, zauszniki, brzęczki, kaczki. Z bogatej listy płazów i gadów należy wymienić zaskrońca zwyczajnego, żmiję zygzakowatą, rzadkiego gniewosza plamistego, jaszczurkę zwinkę, jaszczurkę żyworodną, padalca, rzekotki drzewne, traszki górskie, ropuchy paskówki, ropuchy szare, kumaka nizinnego, żaby trawne, żaby moczarowe, żaby jeziorowe, żaby śmieszki, żaby wodne.
Bogaty świat owadów nie doczekał się jeszcze gruntowniejszych badań, chociaż przedwojenni entomolodzy odnotowali występowanie unikatowych gatunków owadów będących reliktami z epoki lodowcowej (!). Z nie przeliczonej rzeszy chrząszczy pospolicie występują żuki gnojowe i leśne. Poza tym rohatyńce nosorożce, dyląże grabarze, świetliki świętojańskie oraz znikający jelonek rogacz.
Z ryb w lokalnych rzekach, potokach i wodach stojących występują najczęściej: płotka, szczupak, lin, węgorz, okoń, leszcz, karp, pstrąg, sandacz, amur, sielawa, karaś, sum.

Walory przyrodnicze

TEREN MIASTA MAŁOMICE:

1) dąb szypułkowy o obwodzie pnia 460 cm i wys. 34 m rosnący na działce nr 507 (uchwała RM w Małomicach nr IX/51/2003 z 30.06.2003r.)
2) dąb szypułkowy o obwodzie pnia 410 cm i wys. 37 m rosnący na działce nr 522 (uchwała RM w Małomicach nr IX/51/2003 z 30.06.2003r.)
3) dąb szypułkowy o obwodzie pnia 470 cm i wys. 36 m rosnący na działce nr 522 (uchwała RM w Małomicach nr IX/51/2003 z 30.06.2003r.)
4) dąb szypułkowy o obwodzie pnia 630 cm i wys. 35 m rosnący na działce nr 522 (uchwała RM w Małomicach nr IX/51/2003 z 30.06.2003r.)

5) dąb czerwony o obwodzie pnia 320 cm i wys. 25 m rosnący na działce nr 363 (uchwała RM w Małomicach nr IX/51/2003 z 30.06.2003r.)
6) dąb szypułkowy o obwodzie pnia 450 cm i wys. 38 m rosnący na działce nr 520/1 (uchwała RM w Małomicach nr IX/51/2003 z 30.06.2003r.)
7) dąb szypułkowy o obwodzie pnia 400 cm i wys. 28 m rosnący na działce nr 520/1 (uchwała RM w Małomicach nr IX/51/2003 z 30.06.2003r.)
8) miłorząb japoński o obwodzie pnia 255 cm i wys. 20 m rosnący na działce nr 520/1 (uchwała RM w Małomicach nr IX/51/2003 z 30.06.2003r.)
9) Zalew miejski jako ekosystem
10) Glinianki jako ekosystem i obiekt krajobrazowy
11) Park pomiędzy Bobrem a kanałem
12) Rzeka Bóbr jako ekosystem, z fragmentami starorzecza i wylewiskami

I Inne

TEREN GMINY MAŁOMICE:

1) Bory Dolnośląskie (z siedliskami, florą, fauną, mokradłami itp.)
2) Rzeka Bóbr, odcinek (obszar chronionego krajobrazu)
3) Rzeka Kwisa, odcinek (obszar chronionego krajobrazu)
4) Użytek ekologiczny „Łabędzi Staw" o pow. 20,40 ha (nr rej. 28)
5) Użytek ekologiczny „Żurawie Bagno" o pow. 18,25 ha (nr rej. 27)
6) Użytek ekologiczny „Sowie Bagno" o pow. 6,94 ha (nr rej. 26)
7) Rzeka „Ruda", lewy dopływ Bobru, źródło k/Bobrowic – ujście k/Małomic
8) Ujście Kwisy do Bobru
9) Tzw. Stary Bóbr pod Żelisławiem
10) Uroczyska „Rudawskie Iły" i „Czarne Bagno"
11) Stawy Bobrowickie
12) Las mieszany pomiędzy Małomicami a Lubiechowem
13) Parki podworskie w Chichach i Janowcu

W OKOLICY:

- Dąb „Chrobry" w Piotrowicach, 750 lat
- Rez. „Buczyna Szprotawska"
- Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy „Park Słowiański" w Szprotawie
- Ostoja Przyrody „Bunkrowe Wzgórza" w Wiechlicach
- Przemkowski Park Krajobrazowy

^ Fragment nadbobrzańskiego użytku ekolog. „Sowie Bagno" w Gm. Małomice.

< Jeden z pomnikowych dębów nad małomickim zalewem.

Dane o frekwencji ruchu turystycznego

Ustalenie dokładnych wielkości charakteryzujących intensywność ruchu turystycznego w Gminie napotyka na trudności natury organizacyjnej. Po pierwsze nie wszystkie placówki prowadzą takowe rejestry i ewidencje oraz ze względów tajemnicy handlowej niechętnie takie dane ujawniają, po drugie istnieje ruch turystyczny jednodniowy, przejazdowy lub prywatny nie dający się mierzalnie uchwycić.
Jednakże frekwencję należy uznać obecnie jako słabą, z tendencją wzrostową. Do periodów o lepszym wskaźniku należy okres wakacyjny i jesienny. Ten drugi z racji sezonu grzybobraniowego. Oprócz grzybiarzy zauważalną grupą są pasjonaci spływów kajakowych na Bobrze. W pewnym stopniu także osoby/grupy zwiedzające wiejskie zabytki. W okresie letnim występuje ponadto zwiększony ruch w kierunku jazu na Kwisie w Rudawicy oraz glinianek w Małomicach.
W ostatnim czasie wzrosła liczba wycieczek „wewnętrznych". To zasługa szkół i nauczycieli przykładających wagę do edukacji regionalnej.
Najpopularniejsze obiekty to: Stawy Bobrowickie, Bory Dolnośląskie, zamek w Janowcu, pałac w Chichach, rzeka Bóbr, zalew i glinianki w Małomicach, kościół barokowy w Małomicach, źródło w Bobrzanach. Do ww. grupy mogłoby dołączyć już na chwilę obecną więcej obiektów, dzięki samej tylko promocji.

^ Gimnazjaliści z Małomic w miejscu pozyskiwania rudy darniowej żelaza (2007)

Słabe i mocne strony

Dostrzeżenie posiadanych przez Gminę wad i zalet wpływających na atrakcyjność turystyczną, będzie stanowiło bazę do wypracowania punktów programowych, na zasadzie „mocne strony wykorzystywać – słabe strony przezwyciężać".
Poniższe informacje pochodzą także od mieszkańców Gminy i zostały zebrane w formie ankiety oraz z tematycznego forum dyskusyjnego w internecie pod adresem www.malomice.org.

Mocne strony	Słabe strony
Atrakcyjne położenie geograficzne - w kompleksie Borów Dolnośląskich, największym zwartym obszarze leśnym Europy	Na obszarze miejskim nie ma obiektów oferujących noclegi
Położenie peryferyjne względem ruchliwych tras i skoncentrowanego przemysłu	Brak bazy gastronomicznej
Położenie nad 2 rzekami górskimi – Bóbr i Kwisa. Bóbr – popularna trasa kajakowa, ujście Kwisy do Bobru. Ponadto całoroczne potoki: Ruda, Iławka (Młynówka)	Niewłaściwa, słaba promocja gminnych walorów turystycznych, słaba znajomość i ekspozycja walorów
Funkcjonuje nowoczesna oczyszczalnia ścieków	Brak wyznaczonego pola namiotowego
Funkcjonują połączenia kolejowe (Wrocław, Legnica, Żagań) i autobusowe	Brak polskojęzycznej publikacji monograficznej, także brak opracowań przyrodniczych
Dobry dojazd dla samochodów osobowych z wielu kierunków, przewaga dróg o niedużym natężeniu ruchu	Brak kompletnego przewodnika turystycznego/ osiągalnej detalicznie mapy turystycznej Gminy
Gmina posiada historyczne tradycje turystyczne	Nieprzeprowadzona rewitalizacja centrum miasta i głównej arterii miejskiej
Gmina posiada historyczne tradycje metalurgiczne	Brak wyznaczonego właściwego miejsca pod cumowanie kajaków na rzece Bóbr
Bliskość do granicy z Niemcami, 260 km do Berlina	Słaba znajomość gminnych walorów turystycznych przez lokalne społeczeństwo
Względna bliskość do granicy z Czechami	Zanieczyszczanie potoku Iławka ściekami komunalnymi
Zalew wędkarski w środku miasta	Brak działań ze strony silnego stowarzyszenia itp. w zakresie promocji i turystyki
Ośrodek Sportów Wodnych (kajaki)	Mała ilość zabytków architektury. Zniszczenie większości zabytków po 1945r.

Powyrobiskowe oczka wodne z walorami krajobrazowymi (nieformalne kąpieliska)	Niedostateczne zagospodarowanie turystyczno-rekreacyjne miejskiego zalewu
Gmina posiada historyczne tradycje produkcji ceramiki	Dzikie wysypiska śmieci
Gmina posiada historyczne tradycje browarniane	Brak ścieżek/ wygodnych tras rowerowych
Gmina posiada tradycje związane z rodem szlacheckim zu Dohnów, Kiettlitz i innymi	Brak dziennych publicznych alternatyw kulturalnych i rozrywkowych
Lasy gminy są popularnym miejscem zbierania runa leśnego (grzyby i jagody)	Postępująca dewastacja zamku w Janowcu
Na terenie gminy znajdują się 3 użytki ekologiczne	Brak stanowiska/ osoby w magistracie, zajmującej się w sposób dostateczny właściwym rozwojem turystyki
Na terenie gminy znajduje się najdłuższy zabytek Europy Śr.-Wsch. – Wały Śląskie	Brak turystycznego oznakowania zabytków i ważniejszych miejsc kulturowych
Na terenie gminy znajduje się ruina zamku i pałac oraz zabytkowe kościoły, stary młyn, źródło	Brak placówki zajmującej się przechowywaniem i ekspozycją lokalnych pamiątek historii itp. (muzeum, gabinet historii)
W pałacu w Chichach działa Fundacja „Chichy-Art" o charakterze kulturalnym i nastawionym na działania turystyczne	Brak osoby odpowiedzialnej za udzielanie informacji turystycznej
Na terenie Gminy jest wyznaczona sieć szlaków turystycznych	Nieoznakowana trasa do miejsca, gdzie znajduje się tablica z turystyczną mapą okolicy
W mieście jest zewnętrzna tablica z mapą turystyczną okolicy	Brak aktualnych informacji turystycznych w językach obcych w wydawnictwach, internecie
Gminne środowisko nauczycielskie jest aktywne edukacyjnie, kulturalnie i turystycznie	Brak opracowanej oferty pobytu turystycznego na dłuższy czas
W Gminie nie rejestruje się dużej liczby przestępstw	Brak znaczącego akwenu kąpielowego
Bliskość poligonu wojskowego (ze względu na przyjazdy zagranicznych jednostek)	Nieuregulowana organizacyjnie i informacyjnie kwestia swobodnego dostępu do kościołów
Ważne atrakcje turystyczne w okolicy (dąb „Chrobry", bunkier atomowy, Rez. Buczyna Szprotawska, pałac w Żaganiu, Muzeum Martyrologii Stalag Luft III w Żaganiu, zamek w Kliczkowie)	Brak bardzo znanych i popularnych celów turystycznych
Bliskość kąpieliska nad Kwisą w Rudawicy	Brak zagospodarowania wielu pomniejszych obiektów, mogących być wykorzystanymi turystycznie

Na terenie Gminy funkcjonują 2 gospodarstwa agroturystyczne i 1 kwatera myśliwska	Bliskość poligonu wojskowego, który zajmuje dużą część okolicznych lasów; ostre strzelania
Funkcjonowanie tradycji pszczelarskich	Brak działalności okołoturystycznej
Historyczny fakt produkcji zbrojeniowej dla lotnictwa w okresie II wojny światowej	Brak tradycji cyklicznej imprezy o wydźwięku regionalnym
Historyczny fakt spotkania Bolesława Chrobrego z Ottonem III w 1000r. w Iławie	Względne zanieczyszczenie rzeki Bóbr
W kościele Pol.-Kat. znajdują się interesujące historycznie epitafia	
Na terenie Gminy: poniemieckie cmentarze	
Przez teren Gminy przebiega dawne pogranicze księstw Głogowskiego i Żagańskiego	
Realizacja regionalnych programów edukacyjnych w gminnych szkołach	
Brak zanieczyszczeń przemysłowych, lokalnie czyste środowisko	
Wiązanie obszaru Małomic z występowaniem najstarszych archeologicznych stanowisk hutniczych	
Centralne położenie wobec Szprotawy i Żagania	
Dogodne położenie względem penetrowania obszarów Borów Dolnośląskich i doliny Kwisy	

CZĘŚĆ II
PROGRAM ROZWOJU TURYSTYKI w GMINIE MAŁOMICE

Cele programu

Celem niniejszego programu nie jest sam rozwój turystyki jak mogłaby wskazywać jego nazwa. Albowiem rozwój tej gałęzi gospodarki pociąga za sobą nieuchronnie polepszenie sytuacji w innych dziedzinach życia gospodarczego i społecznego.
Zasadniczym założeniem programu jest wzrost zamożności mieszkańców Gminy i stworzenie nowych miejsc pracy, poprzez maksymalne wykorzystanie przede wszystkim już istniejących możliwości w turystyce.
Rozwój turystyki wiąże się m.in.: ze zwiększoną troską o stan środowiska naturalnego i zabytków, dbałością o stan nawierzchni dróg, chodników i oświetlenia, z dbałością o porządek, estetykę i bezpieczeństwo, rozbudzeniem zainteresowania sprawami gminy, poczuciem tożsamości lokalnej i aktywizacją kulturalną. Turystyka jest motorem rozwoju w sensie ogólnym. Zwiększa obroty gminnego handlu i usług oraz utrzymuje działalność gospodarczą okołoturystyczną.
Gminne walory i uwarunkowania, wnioski z obserwacji innych podobnych gmin skutecznie rozwijających turystykę, tendencje oraz uchwycone możliwości własne uprawniają do wiążącego stwierdzenia, że Gmina Małomice ma warunki do rozwijania tej dziedziny.

Małomicka tradycja turystyczna

Ktoś mógłby poddać to w wątpliwość, jeśli tu napiszemy, że ma już tysiące lat. Nie żeby dawniej znano pojęcie „turystyka", a w okolice przybywali goście, by wypoczywać, bawić się i podziwiać tutejsze niezwykłości. Bardziej można to przyrównać do tego, co dziś nazywamy turystyką biznesową.
Znajdywane w Małomicach w pobliżu Bobru artefakty z Okresu Wpływów Rzymskich dowodzą istnienia już ok. 2 tys. lat temu ciągów komunikacyjnych, przecinających rzekę w okolicach dzisiejszego miasta. Jest wielce prawdopodobnym, że wiodła tędy jedna z bocznych nitek bursztynowego szlaku, z południa Europy ku Odrze i dalej na północ, nad Bałtyk. Niemieckie archiwalia wspominają o znajdywaniu w okolicy pokaźnych rozmiarów brył bursztynu, które bynajmniej nie były geologicznie powiązane z tutejszym terenem.
Istnienie starego szlaku poświadcza udokumentowana trasa pielgrzymki cesarza Ottona III do grobu św. Wojciecha w Gnieźnie, z roku 1000. Ów władca wyruszył z Włoch, a minąwszy Saksonię (wtedy Milsko) dotarł do Iławy (wsi w dawnym hrabstwie małomickim, obecnej dzielnicy Szprotawy). A tu będąc wystawnie

ugoszczony przez władcę polskiego Bolesława Chrobrego, udał się następnie wraz z nim do Wielkopolski.
Wielka moda na podróże wybuchła w XIX wieku. Wzorem znanych metropolii światowych, zakładano w naszej okolicy romantyczne parki, egzotyczne ogrody, tworzono rezerwaty, wznoszono pomniki, budowano stylowe mosty, mosteczki i altany. A czyniono tak nie tylko by było tylko piękniej, ale by mieć czym się pochwalić. Poeta i dramaturg Henryk Laube w opowieści pt. „Schatten Wilhelm" opisuje Małomice jako malowniczo położone hrabstwo, posiadające niezwykle przyjazny klimat, a słynące na całe Niemcy ze smacznego piwa rodzimej produkcji.
Nawet w latach 40-tych XX wieku, w czasie II wojny światowej, w kalendarzu powiatowym małomiczanie zamieszczają ogłoszenie z hasłem: „Przyjeżdżajcie do Małomic, - ojczyzny hrabiego Dohny i przepięknego miasteczka przemysłowego w Borach Dolnośląskich".
Po upadku PRL następują duże zmiany. Sowieci opuszczają pobliski poligon. W kraju z wielkim rozmachem odradza się turystyka regionalna. Zaczęto mówić także o Borach Dolnośląskich, - największym zwartym obszarze leśnym Europy.

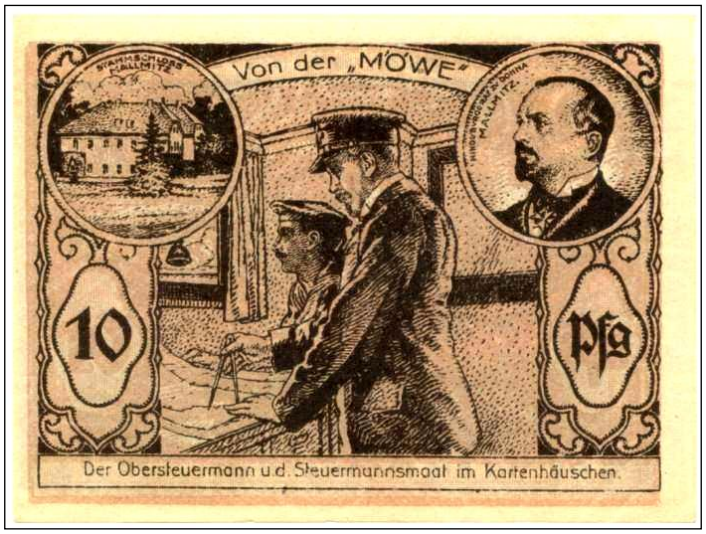

< Pieniądz zastępczy Małomic z lat 20-tych XX w., z wizerunkiem hrabiego Mikołaja zu Dohny i jego pałacu w Małomicach. Wojenną sławę hrabiego wykorzystywano do promocji ziemi małomickiej.

Opis jw. >

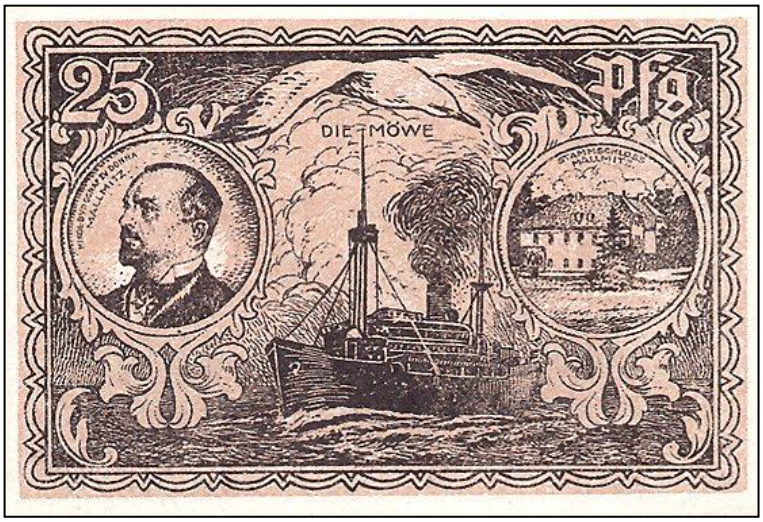

Komentarz do głównych zagadnień słabych i mocnych stron

■ Z zakresu infrastruktury turystycznej najbardziej rzuca się w oczy brak w mieście usług kwaterunkowych i gastronomicznych. Ekonomicznie stan taki jest uzasadniony, albowiem wynika z aktualnie niewielkiego realnego zapotrzebowania na ten rodzaj usług. Sytuacja w tym zakresie może jednak poprawić się samoistnie, dzięki profesjonalnej promocji turystycznej lub/i wzrostowi zamożności społeczeństwa Gminy. A także wskutek ulokowania takich inwestycji przez podmioty zewnętrzne przekonane co do korzystnych uwarunkowań lokalnych.

■ Aby promocja dysponowała bazą, należy rozpoznać wszelkie walory gminne, a następnie w obrobionej formie upubliczniać informacje o nich, w oparciu o właściwe środki przekazu. Rażący i odczuwalny jest obecnie brak gminnego opracowania monograficznego i przyrodniczego oraz dokładnej mapy turystycznej z pełną informacją zakresową.

■ Jako półśrodek przy pozyskiwaniu zewnętrznych inwestorów, jak też turystów itp., w niebagatelnym stopniu liczy się wrażenie pierwszego kontaktu, w odniesieniu do przyjaznej atmosfery architektoniczno-estetycznej. Zwłaszcza, gdy jako argumentów pragnie się używać walorów kulturowych, przyrodniczych i geograficznych. Dlatego niezbędnym jest przystąpienie do zadania rewitalizacji głównych miejskich arterii komunikacyjnych. W pierwszej kolejności od strony Bobrzan i Szprotawy, następnie na wylocie w kierunku Pruszkowa.

■ Samo miasto cechuje nikła ilość zabytków architektury, ale nie jest to fakt warunkujący. Szanse na polepszenie sytuacji w tym zakresie upatruje się w zagospodarowaniu i upamiętnieniu miejsc kulturowych, których w Gminie nie brakuje. Dlatego w części programowej niniejszego dokumentu zostaną zaproponowane zadania takie jak przeprowadzenie archeologicznych prac odkrywkowo-ekspozycyjnych na terenie byłego zespołu pałacowego i wykonanie pamiątkowego obelisku przy starym cmentarzu w centrum, przy użyciu pozostałości rodzimych artefaktów. Zupełnym novum jest utworzenie gabinetu regionalnego, a w zamierzonym efekcie muzeum historyczno-przyrodniczego ziemi małomickiej.

■ Wyzwaniem intelektualnym i równocześnie niosącym ze sobą niebywałe korzyści jest zagospodarowanie turystyczno-rekreacyjne miejskiego zalewu i glinianek. Przy wzajemnym pogodzeniu rekreacji, wypoczynku, wędkarstwa, bezpieczeństwa i zrównoważonego korzystania ze środowiska naturalnego.

■ Autor dokumentu zdaje sobie sprawę jak trudna i złożona jest kwestia zainspirowania lokalnej inicjatywności, by ta zaczęła przynosić wymierne w pieniądzu i namacalne korzyści. Stąd proponuje prowadzenie na „drugim froncie" równoległych działań mających na celu pozyskiwanie zewnętrznych

inwestorów turystycznych i okołoturystycznych, po uprzednim wypracowaniu skonkretyzowanych ofert zakresowych.

■ Punkty wymienione jako mocne strony Gminy sprzyjające turystyce uprawniają do stwierdzenia, że Małomice posiadają bardzo dobre warunki do obrania azymutu na rozwój w oparciu o właśnie tę gałąź gospodarki.

■ Bory Dolnośląskie to atut, który w opinii autora w najbliższych latach jeszcze bardziej zyska na znaczeniu, a lokowanie działalności turystycznej i okołoturystycznej na tym obszarze będzie korzystną inwestycją. Małomice stanowią dogodną bazę wypadową do Żagania, Szprotawy, obszaru doliny Kwisy i dostępnych obszarów Borów. Sprzyjają temu dobra przystępność komunikacyjna, - drogowa i kolejowa. Gmina każdego roku może liczyć na turystów-grzybiarzy z Górnego Śląska i ma warunki, by pozyskać ponadto kuracjuszy, miłośników przyrody i nauk przyrodniczych, pasjonatów zagadek historii, fanów wędkarstwa i kajakarstwa. A także inne grupy, w przypadku organizowania ponadgminnych imprez kulturalnych, sportowych i innych branżowych oraz powstania oryginalnych obiektów rozrywki, zabawy i rekreacji.

■ Mimo, iż na turystyczny triumf z samego założenia musi pracować zespół osób, instytucji i podmiotów, to realizacja programu w pełnym zakresie i przy właściwym podejściu do tematu wymaga zaangażowania doświadczonego koordynatora, który poświęci się wyłącznie temu zadaniu.

Kierunki działań dla Gminy Małomice

Jak wynika z aktualnych ogólnych uwarunkowań gminnych, Małomice posiadają ewidentne predyspozycje do rozwijania branży turystycznej i okołoturystycznej. Uwarunkowania te wykazują nawet, że turystyka w szerokim tego słowa znaczeniu jest być może jedynym kierunkiem, w którym mogą podążać Małomice. Mowa przede wszystkim o:

1) Niezdegradowanym środowisku
2) Bogactwie lasów
3) Dobrej przystępności komunikacyjnej
4) Akwenach
5) Ustronnym położeniu
6) Braku bezpośrednich zagrożeń dla środowiska naturalnego
7) Braku wyjątkowo sprzyjających warunków pod rozwój innych działów gospodarki

Komórki promocji gminnej powinny wykazywać te cechy w ogóle oraz jako gwaranta niezakłócania przyszłych potencjalnych inwestycji proturystycznych.
Jeśli Gmina zdecyduje się podążać tą drogą, to stanie przede wszystkim przed głównymi zadaniami:

I. Uzupełnienie braków w infrastrukturze turystycznej

II. Stworzenie warunków i wspieranie organizowania form działalności turystycznej i okołoturystycznej.

Przez działalność okołoturystyczną rozumie się tu m.in.:

1) Prowadzenie lokali gastronomicznych, koniecznie oryginalnych, o specyficznej scenerii, menu [kluby, bary, kawiarnie, restauracje, smażalnie itp.]
2) Prowadzenie działalności kulturalno-rozrywkowej i artystycznej [wszelkiego rodzaju działalność sceniczna, koncerty, kabarety, wystawy, spotkania z wielkimi artystami, teatr, parki rozrywki, wesołe miasteczko, malarze, metaloplastycy, fotograficy, rękodz., inne]
3) Prowadzenie działalności sportowo-rekreacyjnej [zawody szczebla ponadgminnego, basen, sporty leśno-obronne, jeździectwo, inne]
4) Prowadzenie zinstytucjonalizowanej działalności naukowo-badawczej, w zakresie przyrodniczym [stacja meteorologiczna, obserwatorium astronomiczne, placówki instytutów badawczych, inne]
5) Prowadzenie elitarnej działalności szkoleniowej i edukacyjnej [szkoły prywatne, prowadzone przez stowarzyszenia, kursy, inne]
6) Prowadzenie lokali i miejsc noclegowych [hotele, motele, zajazdy, pensjonaty, gospodarstwa agroturystyczne, schroniska, kwatery, pola namiotowe]
7) Prowadzenie działalności sanatoryjno-kuracyjnej i odnowy biologicznej [pobyty regeneracyjne, masaże, kąpiele, siłownia, inne]
8) Inne

Kontynuując, Gmina powinna wykazywać przedmiotowe uwarunkowania (zalety) oraz opracować docelowe i skonkretyzowane turystyczne oferty inwestycyjne. Następnie kierować je do wybranych grup odbiorców z zewnątrz oraz do społeczności lokalnej.
Zasadniczym warunkiem uznania wymienionych powyżej rodzajów działalności za okołoturystyczne jest ukierunkowanie ich na klientelę spoza terenu Gminy. Każdy podmiot prowadzący taką działalność musi spełniać wymogi tzw. minimum promocji i informacji turystycznej. A oznacza to, że podmiot:

1) posiada informatywną i estetyczną stronę internetową, także w językach obcych, z pełną ofertą, danymi teleadresowymi i mapą dojazdu
2) jest zgłoszony do katalogów branżowych internetowych i drukowanych
3) posiada własny folder informacyjno-reklamowy i wizytówki, także w językach obcych, przeznaczony dla klientów i na imprezy wystawiennicze itp.

4) posiada w terenie oznakowany dojazd i figuruje na mapie Gminy, turystycznej mapie regionu, gminnych informatorach i folderach
5) we własnym zakresie i w oparciu o własne pomysły promuje swoją działalność w celu pozyskania klienteli
6) wedle uznania zabiega o reklamę w prasie branżowej i codziennej oraz innych środkach przekazu
7) rozwija swoją działalność o nowe oferty, atrakcje
8) prowadzi swoją działalność rzetelnie i na wysokim poziomie
9) kieruje się zasadą „nasz klient – nasz pan"

Autor niniejszego programu oraz osoby biorące udział w ankiecie są zgodni, że najcenniejszym walorem i atutem turystycznym posiadającym siłę przebicia się przez gąszcz ofert turystycznych są Bory Dolnośląskie. Aktualnie żadna okoliczna gmina nie posiada takiego produktu turystycznego, by móc w branży zaistnieć samodzielnie. W kraju niemal każda gmina chce być turystyczna, lecz ich indywidualne wysiłki giną. Stąd należy kontynuować wspólne działania na rzecz promocji regionu turystycznego Bory Dolnośląskie (BD).
Obecnie jest to temat zaawansowany, funkcjonuje bowiem porozumienie gmin i fundacja BD (obok innych porozumień). Każde działania promocyjne Gminy powinny podkreślić fakt położenia geograficznego w Borach Dolnośląskich.
W kwestii organizowania działalności turystycznej wskazane jest „przybliżenie się" do województwa dolnośląskiego. Głównie z powodów takich, że Dolny Śląsk posiada starsze i mocniejsze tradycje turystyczne, jak również struktury wspomagające gospodarkę turystyczną, czego województwo Lubuskie jeszcze nie wypracowało. Poza tym zdecydowanie większa część BD znajduje się w Dolnośląskiem. Ziemia małomicka leży historycznie i geograficznie w krainie dolnośląskiej. Niedalecy sąsiedzi – gmina Przemków w Dolnośląskiem zaczęli jako pierwsi korzystać z BD, zakładając park krajobrazowy z wszystkimi jego konsekwencjami. Mamy więc u boku funkcjonujący już produkt turystyczny, z którego można czerpać korzyści i doświadczenie.
Największą niedogodnością Gminy jak i całego regionu jest brak dużego akwenu z możliwością kąpieli i rekreacji wodnej. A jeśli już jest, to nieprzystosowany do zorganizowania wodnej rekreacji. A właśnie to ta forma turystyki wypoczynkowej letniej stanowi największy udział w turystyce krajowej ogółem. Nie jest to jednak temat zamknięty.
Na ziemi małomickiej są warunki do uprawiania innych rodzajów turystyki, o których będzie mowa później.
Jak wynika z przedłożonych w dalszej części programu propozycji szczegółowych, większość przedsięwzięć miałby koordynować i realizować Urząd Miejski w Małomicach, co znajduje merytoryczne uzasadnienie w zakresie zadań gminnych. Sytuacją idealną jest taka, kiedy rolę wiodącą w tym zakresie przejmą same podmioty turystyki. Ponieważ to one będą samodzielnie kreować kierunki promocji, inwestycji i przedsięwzięć w turystyce.

Poniżej przedstawione wyniki badań dotyczące preferencji Polaków w zakresie wyjazdów turystycznych odnoszą się do obszarów marek polskiej turystyki mających największe możliwości rozwoju, proponowanych w programie rozwoju krajowego produktu turystycznego: turystyki kulturowej, rekreacyjnej, aktywnej, specjalistycznej oraz turystyki na terenach wiejskich. - Tu w odniesieniu do Gminy Małomice.

Turystyka kulturowa

Turystyka kulturowa jest jedną z wiodących form spędzania czasu przez turystów. Duże wiodące imprezy o znaczeniu międzynarodowym oraz bogate walory kulturowe Dolnego Śląska są często magnesem przyciągającym turystów do regionu, narzędziem promocji lub cennym uzupełnieniem innych form turystyki, podkreśleniem różnorodności i wielokulturowości Dolnego Śląska.
Motywacje kulturalne występują w kilku rodzajach turystyki, co sprawia, że przyjmuje się dla nich wspólną nazwę turystyki kulturowej lub kulturalnej.
Turystyka kulturowa na Dolnym Śląsku wykracza poza miasta i obszary zurbanizowane, obejmując miejsca historyczne i istotne kulturowe na obszarach wiejskich. Głównym motywem turysty kulturowego jest potrzeba poznawcza, związana z walorami historyczno-kulturowymi lub etnograficznymi danego miejsca. Do odmian turystyki kulturowej można zaliczyć:

- **Turystykę poznawczą** – dominuje tu motyw poznawczy, zgłębianie informacji o historii, kulturze, tradycjach.
- **Uczestnictwo w imprezach** – uczestniczenie w wydarzeniach, imprezach kulturalnych, sportowych, religijnych.
- **Turystykę objazdową** – jej cechą jest odwiedzanie różnego typu obiektów i miejscowości. W formie zorganizowanej szczególnie popularna wśród turystów zagranicznych.
- **Turystykę weekendową** – wykorzystywanie krótkich okresów urlopowych, do zwiedzania, połączone w uczestnictwem w imprezie oraz elementem poznawczym.
- **Turystykę alternatywną** – samodzielne planowanie pobytu przez turystę, tworzenie indywidualnych programów, bardzo często połączone z pogłębioną potrzebą poznawczą lub hobby.

Turystyka rekreacyjna

Turystyka rekreacyjna (wypoczynek nad morzem, w górach, nad jeziorami, w dużych regionach turystycznych) to najważniejszy dla Polaków rodzaj aktywności turystycznej. Dotychczas preferuje ją ponad dwie trzecie mieszkańców Polski uczestniczących w wyjazdach długookresowych i prawie 60% uczestniczących w wyjazdach krótkookresowych. Przewiduje się zwiększenie zainteresowania wyjazdami wypoczynkowymi, zwłaszcza w postaci krótkich podróży weekendowych (2-4 dni), w których chce uczestniczyć o ponad jedną piątą osób więcej niż rzeczywiście uczestniczy. W ramach turystyki rekreacyjnej szczególne miejsce zajmują wyjazdy wypoczynkowe nad morze i w góry. Ta forma turystki ma szansę zaistnienia w przypadku Borów Dolnośląskich, kiedy utrwalą się one w topografii turystycznej Polski i Europy, wraz z ośrodkami wypoczynku nad jeziorami i stawami oraz w dużych ostępach leśnych.

Turystyka aktywna

Turystyka aktywna to typ turystyki, który jak się wydaje ma największe szanse rozwoju i wobec którego mieszkańcy Polski mają największe oczekiwania. W przeprowadzonych przez Instytut Turystyki badaniach uwzględniono pięć rodzajów wyjazdów, które obejmują najbardziej popularne formy turystyki aktywnej: m.in. wędrówka piesza, rowerowa, spływ kajakowy; pobyt w celu poprawy kondycji fizycznej, stanu zdrowia (gimnastyka, zajęcia fitness, pływanie, gry sportowe); pobyt w ośrodku jeździeckim, jazda konna. Co najmniej jedną z wymienionych form turystyki aktywnej chciałby uprawiać w przybliżeniu co trzeci Polak wyjeżdżający na 5 i więcej dni (31%) oraz co czwarty-piąty (22%) wyjeżdżający na 2-4 dni. W długich podróżach zaliczanych do turystyki aktywnej chciałoby uczestniczyć prawie dwukrotnie więcej osób niż uczestniczyło w ostatnich latach, w krótkich podróżach o takim charakterze – dwukrotnie więcej.

Turystyka specjalistyczna

Badania Instytutu Turystyki wykazują, że na pobyt w sanatorium (ośrodku rehabilitacyjnym) w ramach wyjazdu długookresowego chciałoby się udać 10% osób wyjeżdżających na 5 i więcej dni, czyli prawie o połowę więcej niż ostatnio wyjeżdżało. Pobyt w sanatorium lub ośrodku rehabilitacyjnym podczas podróży 2-4-dniowej preferuje 4% mieszkańców Polski uczestniczących w wyjazdach krótkookresowych. Wynik ten jest o tyle interesujący, że żaden z respondentów nie uczestniczył w takim krótkookresowym wyjeździe do sanatorium (lub ośrodka rehabilitacyjnego).

Turystyka na terenach wiejskich

Zainteresowanie turystyką na terenach wiejskich, obejmującą między innymi pobyty w gospodarstwach rolnych oraz zwiedzanie parków narodowych i krajobrazowych, wyraża 16% mieszkańców Polski wyjeżdżających na 5 i więcej dni oraz 8% wyjeżdżających na krócej. Na podstawie deklarowanych preferencji można sądzić, że zainteresowanie turystyką na terenach wiejskich w ramach wyjazdów

długookresowych wzrośnie o niecałe 10%, a w ramach wyjazdów krótkookresowych – o około 50%.
Wyniki przeprowadzonych badań pokazują, że większość uwzględnionych w nich produktów turystycznych ma szanse rozwoju: na poziomie deklarowanych preferencji Polacy są nimi zainteresowani. Obserwujemy zróżnicowany stopień zainteresowania poszczególnymi produktami. Preferencje Polaków w największym stopniu uzasadniają konieczność rozwijania turystyki aktywnej, a następnie turystyki rekreacyjnej, zwłaszcza wypoczynkowej nad morzem i w górach, ze szczególnym uwzględnieniem wyjazdów krótkookresowych. Przewiduje się wzrost zainteresowania wyjazdami do sanatoriów, zarówno na długie, jak i krótkie pobyty. Wzrost zainteresowania turystyką miejską i kulturową oraz turystyką na terenach wiejskich obserwujemy w mniejszym stopniu. Tą drugą zwłaszcza w odniesieniu do wyjazdów długookresowych.
Badania na poziomie deklarowanych preferencji wykazały spadek zainteresowania wyjazdami wypoczynkowymi nad jeziora. Nie wykazały zaś wzrostu zainteresowania agroturystyką.
Przedstawione tendencje w zakresie krajowych wyjazdów długo- i krótkookresowych wydają się być korzystne dla Dolnego Śląska – zgodne z jego dotychczasową ofertą turystyczną, gdyż należy oczekiwać zdecydowanego wzrostu zainteresowania turystyką aktywną; w tym głównie pieszą turystyką wędrówkową i ofertą jeździecką (w tym turystyką jeździecką). Przewiduje się również znaczące zainteresowanie turystyką uzdrowiskową.

Dawny herb Małomic, odnoszący się do lokalnych tradycji i walorów (górnictwo, hutnictwo, zabytki, rzeka Bóbr, pomnikowe dęby i bory).

Tabelaryczne
ZESTAWIENIE PROPONOWANYCH ZADAŃ
ROZWÓJ TURYSTYKI w GMINIE MAŁOMICE

L.p.	Rodzaj/ nazwa zadania	Wskazówki	Kto realizuje
1.	Wyszukać i wytypować główne obiekty turystycznej promocji Gminy, obiekty o znaczeniu ponadlokalnym i wyjątkowym. Wykonać wielojęzyczne promocyjne opracowanie względem tych obiektów i rozpocząć proces promocji.	- zlecić kompetentnej jednostce opracowanie waloryzacji turystycznej Gminy - zlecić kompetentnej jednostce opracowanie programu rozwoju turystyki w Gminie, z wytypowaniem głównych obiektów promocji - zlecić kompetentnej jednostce zredagowanie tekstów promocyjnych względem głównych walorów - zlecenie tłumaczeń na obce języki	Pracownik urzędu miejskiego lub/i podmiot zewnętrzny
2.	Stworzyć kompletną informację turystyczną i opublikować ją w formie informatora, mapy podręcznej, mapy zewnętrznej (przede wszystkim w centralnym miejscu miasta) oraz w internecie. Wyznaczyć i oznakować miejsce/a uzyskiwania informacji turystycznej	- zlecić kompetentnej jednostce opracowanie kompletnej informacji turystycznej (tj. wszelkie dane pierwszego kontaktu, które należy na bieżąco uaktualniać i podawać w każdej gminnej publikacji zakresowej - zlecić oznakowanie miejsca uzyskiwania informacji turystycznej (IT) i trasy docelowej; uwzględnić IT na mapach, przewodnikach, informatorach, bazach danych.	Pracownik urzędu miejskiego lub/i podmiot zewnętrzny
3.	Oznakować turystycznie obiekty/ miejsca będące głównymi obiektami promocji. Uregulować do nich dostęp. Zadbać o estetykę obiektu/ miejsca oraz drogę dostępową.	- zlecić projekt i wykonanie 3-językcznych trwałych, czytelnych i estetycznych turystycznych tablic informacyjnych - uzgodnić z właścicielami/zarządcami obiektów warunki dostępu (dni, godziny, tel., odpłatność) i dodać do IT - w razie potrzeby zadbać o poprawę estetyki obiektu, najbliższego otoczenia i trasy docelowej - w razie potrzeby oznakować trasę docelową	Pracownik urzędu miejskiego i podmioty zewnętrzne, właściciele obiektów
4.	Opracować plan promocji medialnej głównych obiektów promocji. Coroczna weryfikacja efektów.	Dotyczy wyboru mediów (prasa, radio, TV i inne), właściwego czasu w skali roku i samych obiektów. Przy weryfikacji – wyciąganie wniosków, wprowadzanie nowych	Komórka/pracownik ds. promocji turystycznej

		obiektów i pomysłów. Jednym z kluczowych warunków jest promocja trafna, czyli z przewidywalnym pozytywnym efektem.	
5.	Wyznaczenie na terenie Gminy w odpowiednim miejscu pola namiotowego, możliwie blisko Bobru (m.in. względem turystów na kajakach)	- analiza względem planu zagospodarowania przestrzennego (PZP), struktury własności i przepisów - analiza dostępności komunikacyjnej i właściwego (ustronnego położenia) - analiza względem dostępności do mediów sanitarnych (woda, WC, śmietnik, palenisko) - wytypowanie i urządzenie - uwzględnienie w IT	Komórki ds. promocji i gospodarki w urzędzie miejskim, podmioty zewnętrzne
6.	Rewitalizacja centrum miasta i głównych arterii miejskich	- zlecenie opracowania koncepcji i dokumentacji - uzyskanie pozwoleń - pozyskanie środków - realizacja	Podmioty zewnętrzne
7.	Wyznaczenie i przystosowanie odpowiedniego miejsca pod cumowanie kajaków na Bobrze	- analiza względem jak w pkt. 5 - analiza pod kątem bezpieczeństwa i prawa wodnego - sugestia: pole namiotowe obok przystani kajakowej - wytypowanie i urządzenie - uwzględnienie w IT	Komórka ds. promocji i gospodarki oraz podmiot zewnętrzny
8.	Zlecenie napisania publikacji monograficznej poświęconej Gminie, druk tej publikacji i przemyślany kolportaż	- zlecenie kompetentnej jednostce opracowanie publikacji monograficznej, podanie oczekiwań - przetłumaczyć lokalne legendy z jęz. niem. - istnienie publikacji uwzględnić w IT - sugestia: napisanie publikacji połączyć z projektem np. z grupy umacniania demokracji lokalnej	Podmiot zewnętrzny lub osoba fizyczna, urząd miejski
9.	Przeprowadzenie archeologicznych prac odkrywkowych i zabezpieczających na obszarze dawnego zespołu pałacowego	- opracowanie programu, analiza względem PZP - uzyskanie zgody właściciela/zarządcy obiektu - uzyskanie zgody woj. Konserwatora Zabytków (WKZ) - zlecenie nadzoru archeologicznego - realizacja zadania, trwałe zabezpieczenie ekspozycyjne - opracowanie naukowe, wydanie folderu - oznakowanie turystyczne, dodanie	Urząd miejski, podmioty zewnętrzne

		do IT - promocja medialna przedsięwzięcia	
10.	Dalsze zagospodarowanie turystyczno-rekreacyjne zalewu miejskiego, poprzez utworzenie plaży i kąpieliska	- opracowanie koncepcji, analiza możliwości - konsultacja z właścicielami/zarządcami/użytkownikami - zlecenie opracowania dokumentacji - realizacja - opracowanie regulaminu korzystania - oznakowanie i dodanie do IT	Jednostka gminna lub/i podmioty zewnętrzne
11.	Bieżąca likwidacja dzikich wysypisk śmieci, praktykowanie zorganizowanego i uregulowanego podstawiania kontenerów na odpady gabarytowe, ulotkowe akcje informacyjne wśród społeczeństwa o szkodliwości procederu	- inwentaryzacja dzikich wysypisk i ocena skali procederu - zabezpieczenie środków w budżecie - realizacja likwidacji dzikich wysypisk - edukacja społeczeństwa o szkodliwości i konsekwencjach karnych udziału w procederze (opracowanie tekstu, druk ulotek, informacja w internecie) - kontrole posiadania umów na wywóz nieczystości (wspólnie: urzędnik i Policja)	Urząd miejski, jednostka gminna lub/i podmiot zewnętrzny, Policja, Straż Leśna
12.	Uwzględnienie w planach inwestycyjnych względem własnych i obcych dróg, - wykonanie ścieżek rowerowych poczynając od połączeń z najbliższymi miastami, kontynuując na wsiach	- analiza możliwości i potrzeb - koncepcje i uwzględnienie w PZP - opracowanie dokumentacji - pozyskanie środków - realizacja przedsięwzięcia - dodanie do IT - promocja medialna przedsięwzięcia	Urząd miejski, właściwi zarządcy dróg, podmioty zewnętrzne
13.	Organizacja większej ilości właściwie promowanych imprez kulturalnych, sportowych, hobbystycznych itp., w tym imprez wielodziennych, o charakterze ponadgminnym	- organizowanie takich imprez przez Gminę i jednostki podległe - zachęcenie do organizacji takich imprez przez stowarzyszenia, kluby sportowe, związki, grupy nieformalne i osoby fizyczne – wspieranie ich przez Gminę - uwzględnienie w IT i środkach promocji	Urząd miejski, gminne komórki ds. kultury i promocji, inne jednostki, organizacje, osoby fizyczne
14.	Przydzielenie zakresu obowiązków związanych z rozwojem turystyki w Gminie, - kompetentnej osobie spośród kadry	- zabezpieczenie/pozyskanie środków - przydział zakresu obowiązków osobie z kierunkowym doświadczeniem; działanie	Urząd miejski

	magistratu	minimum: dokoptowanie obowiązków pracownikowi zajmującymi się także innymi sprawami zbieżnymi z turystyką	
15.	Organizacja placówki zajmującej się pozyskiwaniem, przechowywaniem, opracowaniem i ekspozycją gminnych pamiątek historii (muzeum, gabinet historii)	- wyszukanie lokalu, pomieszczenia (np. początkowo w czytelni miejskiej) - apel do mieszkańców o przekazywanie/pożyczanie eksponatów - pozyskanie hobbystów, regionalistów i innych zainteresowanych - nawiązanie współpracy z podobną placówką - zakup gablot wystawowych - założenie ewidencji - ustanowienie statusu i regulaminu funkcjonowania - opracowanie naukowe eksponatów, wyd. folderu - dodanie do IT, promocja bieżąca - ważne: gromadzenie pamiątek tradycji metalurgicznej i ceramicznej	Urząd miejski, w porozumieniu z gminnymi komórkami ds. kultury, oświaty i promocji, stowarzyszenia, osoby fizyczne
16.	W gminnych opracowaniach informacyjno-promocyjnych i udzielanych wywiadach, - podkreślanie położenia w Borach Dolnośląskich i płynących z tego faktu zalet turystycznych (ustronność, bogactwo lasów, czyste środowisko), także historycznych tradycji turystycznych	- na bazie uprzednio przygotowanego tekstu	Urząd miejski – komórka ds. promocji
17.	Promocja licznych możliwości wędkowania	- dodanie do IT, uwzględnianie w promocji - naniesienie łowisk na mapach, wskazanie miejsc parkingowych - opracowanie nt. łowisk gminnych (folder, internet)	Komórka/pracownik ds. promocji, właściwy związek wędkarski, podmiot zewnętrzny
18.	Promocja gminy jako popularnego obszaru zbierania grzybów	- dodanie do IT, uwzględnienie w promocji - wskazanie miejsc na mapach, także parkingów - opracowanie nt. lokalnego runa leśnego (folder, internet) - promocja medialna w sezonie	Komórka/pracownik ds. promocji, właściwe nadleśnictwo, podmiot zewnętrzny

19.	Promocja Wałów Śląskich jako najdłuższego zabytku w Europie Śr.-Wsch.	- dodanie do IT, uwzględnienie w promocji - wskazanie na mapach - opracowanie przedmiotowe (folder, internet)	Komórka/pracownik ds. promocji, podmiot zewnętrzny
20.	Promocja rodzimej bazy noclegowej	- promocja kwater agroturystycznych, zajazdów, pensjonatów, hoteli, pokoi gościnnych, pól namiotowych - uwzględnianie w IT, folderach, internecie, mapach	Komórka/pracownik ds. promocji turystycznej, podmioty jt.
21.	Promocja tradycji pszczelarskich	- zapraszanie rodzimych pszczelarzy na imprezy gminne plenerowe i wystawowe - pomoc w rejestracji produktów regionalnych - promocja w publikacjach gminnych - uwzględnienie w IT - opracowanie nt. okolicznego pszczelarstwa (folder, internet)	Komórka/pracownik ds. promocji, właściwe związki/stowarzyszenia, zainteresowani pszczelarze i inni, podmiot zewnętrzny
22.	Promocja historycznego spotkania w roku 1000 w Iławie	- opracowanie przedmiotowe - uwzględnianie w gminnych wydawnictwach zakresowych, internecie, promocja w czasopismach turystycznych i branżowych, inscenizacja plenerowa	Komórka/pracownik ds. promocji, podmiot zewnętrzny
23.	Promocja historycznych tradycji metalurgicznych i rodzimych pokładów rury darniowej żelaza	- opracowanie przedmiotowe - uwzględnianie w gminnych wydawnictwach zakresowych, internecie - promocja w czasopismach turystycznych i branżowych	Komórka/pracownik ds. promocji, podmioty zewnętrzne
24.	Promocja historycznego faktu produkcji zbrojeniowej w czasie II WŚ oraz przetrzymywanie jeńców z Powstania Warszawskiego	- uwzględnienie w przedmiotowych publikacjach gminnych, folderach, wywiadach, internecie - zbieranie pamiątek do gabinetu regionalnego/muzeum - zbieranie źródeł i informacji zakresowych - szczegółowe opracowanie zakresowe	Komórka/pracownik ds. promocji, opiekun gabinetu/ muzeum regionalnego, podmiot zewnętrzny
25.	Promocja historycznego pogranicza żagańsko-głogowskiego	- opracowanie tematyczne - uwzględnienie w przedmiotowych publikacjach gminnych, folderach, wywiadach, Internecie - oznakowanie turystyczne miejsca (Chichy/Janowiec) - zbieranie pamiątek do gabinetu regionalnego/muzeum - zbieranie źródeł i informacji zakresowych	Komórka/pracownik ds. promocji, podmiot zewnętrzny

26.	Ustanowienie formy ochrony przyrody – użytków ekologicznych na obszarze tzw. „Rudawskich Iłów" i „Starego Bobru" pod Żelisławiem (w przyszłości także Iławka, jako strefa chronionego krajobrazu). Ujmowanie tego faktu w materiałach informacyjno-promocyjnych	- analiza względem PZP i zasadności ochrony - zlecenie opracowania dokumentacji - konsultacja z właścicielami/zarządcami/użytkownikami terenu - ustanowienie (uchwała rady miejskiej lub decyzja wojewody) - uwzględnienie w IT, mapach, przewodnikach, folderach - promocja medialna przedsięwzięcia	Komórka/pracownik ds. promocji, ochrony środowiska i gospodarki, właściwe nadleśnictwo, podmioty zewnętrzne
27.	Upamiętnienie i oznakowanie miejsca spoczynku – starego cmentarza przy ul. Kościuszki	- zebranie z warstwy darni pozostałości nagrobków i ich zabezpieczenie - wykonanie projektu obelisku z wykorzystaniem ww. pozostałości, uzyskanie pozwoleń - wykonanie tablicy pamiątkowej-informacyjnej - uroczyste odsłonięcie - promocja medialna przedsięwzięcia, podkreślenie dbałości o dobro lokalnej kultury i dziedzictwa - uwzględnienie w IT, mapach, folderach, przewodnikach - zebranie informacji źródłowych o cmentarzu	Urząd miejski, gminna jednostka lub podmiot zewnętrzny, w porozumieniu z konserwatorem zabytków
28.	Edukacja regionalna, ekologiczna i turystyczna w gminnych szkołach podstawowych i gimnazjach	- realizacja przez szkoły programów regionalnych (nauczanie o miejscu i okolicy zamieszkania) - organizacja wycieczek i zajęć teoretycznych - organizacja konkursów	Szkoły z terenu Gminy, Burmistrz, stowarzyszenia
29.	Wydanie nowych pocztówek turystycznych/promocyjnych	- projekt z uwzględnieniem najważniejszych walorów - właściwa dystrybucja - promocja przedsięwzięcia	Urząd miejski
30.	Wykonanie turystycznego stempla/stempli pamiątkowych	- projekt z logo turystycznym Gminy - stempel dostępny w punkcie IT, urzędzie miejskim	Urząd Miejski/ placówka odpowiedzialna za udzielanie informacji turystycznej
31.	Sporządzenie inwentaryzacji przyrodniczej Gminy, wydanie informatora/ przewodnika	- zlecenie wykonania waloryzacji przyrodniczej kompetentnej jednostce - zredagowanie opracowania promocyjnego i specjalistycznego - druk publikacji, folderu, publikacja	Urząd miejski, podmiot zewnętrzny

		w internecie - promocja gminnych walorów przyrodniczych - uwzględnienie wyjątkowych walorów IT	
32.	Informacja turystyczna powinna uwzględniać dogodne połączenia kolejowe z różnych miast	- podane możliwości połączeń, odległości, czasy przejazdu, ceny biletów, rozkład jazdy (także powroty)	Komórka/pracownik ds. promocji
33.	Podjąć działania na rzecz zatrzymania dewastacji zamku w Janowcu, działanie minimum: trwałe zabezpieczenie ruin	- ustalenie właściciela obiektu - wezwanie do trwałego zabezpieczenia ruiny i zadbania o estetykę bezpośredniego otoczenia (wizja lokalna komisji: urząd miejski, inspektor nadzoru budowlanego, konserwator zabytków) - uregulowanie zasad dostępności dla potrzeb IT - w razie potrzeby rozważyć możliwość wywłaszczenia - promocja medialna podejmowanych kroków	Komórka/pracownik ds. promocji, gospodarki i ochrony zabytków, w porozumieniu z konserwatorem zabytków, właściciel obiektu
34.	Stosowanie historycznych i nowych nazw miejscowych na mapach, w przewodnikach itp.	- równorzędne ich nanoszenie w nawiasach lub mniejszą czcionką - niniejsze wykazuje atrakcyjność kulturową krajobrazu	Komórka/pracownik ds. promocji
35.	Otwarcie hotelu/pensjonatu/zajazdu i lokalu gastronomicznego	- zachęcanie do takich inwestycji poprzez wykazywanie sprzyjających uwarunkowań i kierunku polityki gminnej - wszelka pomoc w zakresie kompetencji	Urząd miejski, zainteresowane podmioty lub/i osoby fizyczne
36.	Budowa ścieżki rowerowej Małomice – Szprotawa (patrz także pkt. 12)	- opracowanie koncepcji, konsultacje z właścicielami/zarządcami/użytkownikami terenów - opracowanie projektu, uzyskanie pozwoleń - pozyskanie środków i realizacja zadania - promocja medialna przedsięwzięcia - uwzględnienie w IT, mapach, folderach, internecie, wywiadach itp.	Urząd miejski, sąsiedni samorząd, podmioty zewnętrzne
37.	Zachęcanie mieszkańców i inwestorów do zakładania gospodarstw agroturystycznych, m.in. poprzez podawanie	- informacje na gminnej stronie internetowej - wydanie ulotki - organizacja szkoleń - wykazywanie sprzyjających	Urząd miejski, ARiMR, ODR

	informacji, organizację szkoleń	uwarunkowań	
38.	Promocja Gminy Małomice jako obszaru pod inwestycje turystyczne, wykazując sprzyjające temu uwarunkowania	- w ofertach inwestycyjnych i rozmowach z potencjalnymi inwestorami, - wykazywanie sprzyjających uwarunkowań i kierunku polityki gminnej - oferty w internecie, informatorach, folderach inwestycyjnych, wywiadach - korespondencja z potencjalnymi inwestorami	Urząd miejski
39.	Opracowanie wymownego i inteligentnego logo turystycznego Gminy oraz hasła promocyjnego	- logo uwzględnia walory Gminy i główne kierunki promocji - logo jest proste, wymowne i oryginalne - można zlecić jego opracowanie w oparciu o propozycje mieszkańców/uczniów - stosowanie logo we wszelkich materiach turystycznych	Urząd miejski, podmiot zewnętrzny, jednostki podległe, mieszkańcy
40.	Zapewnienie lokalu do spotkań grupom alternatywnym i stowarzyszeniom, w formie nieodpłatnej	- jako wspieranie powstawania i pracy lokalnych grup inicjatywnych (LGI) - informowanie o tym mieszkańców, stowarzyszenia, grupy nieformalne, kluby itd.	Urząd miejski, jednostka podległa
41.	Opracowanie turystycznych ofert inwestycyjnych	- opracowuje pracownik urzędu miejskiego lub zewnętrzny zleceniobiorca - oferty powinny być przejrzyste, proste, wymowne	Urząd miejski lub/i podmiot zewnętrzny
42.	Zagospodarowanie turystyczne zabytkowego młyna w Bobrzanach	- zaproponowanie właścicielowi obiektu prowadzenie działalności muzealnej i turystycznej - uzgodnienie warunków dostępu - uwzględnienie w IT - promocja obiektu przez Gminę i promocja medialna przedsięwzięcia - wspieranie właściciela obiektu poprzez zakresowe doradztwo i pomoc organizacyjną	Urząd miejski, podmiot zewnętrzny
43.	Promocja i wsparcie lokalnych twórców ludowych i artystów	- utworzenie listy takich osób (bieżąca aktualizacja) - zapraszanie ich na wystawy, imprezy gminne i wystawiennicze - promocja ich twórczości przez Gminę - pomoc organizacyjna i doradcza	Urząd miejski, jednostki podległe, stowarzyszenia, osoby fizyczne
44.	Budowa miejskiej muszli koncertowej	- wytypowanie miejsca - projekt i wykonanie - uroczyste otwarcie	Urząd miejski, podmiot zewnętrzny

		- promocja medialna przedsięwzięcia - wykazywanie w informatorach gminnych	
45.	Tworzenie warunków do realizacji inicjatyw społecznych	- zapewnienie lokalu do spotkań (patrz pkt. 40) - pomoc informacyjna i doradcza - wspieranie inicjatyw	Urząd miejski, jednostki podległe
46.	Wykazywanie możliwości inwestycyjnych w zakresie budowy hotelu, motelu, zajazdu, pensjonatu itp. (patrz też pkt. 35, 37 i 41)	- wskazanie dogodnych miejsc i budynków - uwzględnienie w PZP - wykazywanie sprzyjających uwarunkowań i kierunku polityki gminnej	Urząd miejski – pracownik odpowiedzialny za oferty inwestycyjne
47.	Bieżące śledzenie informacji i jej przekazywanie, nt. możliwości finansowania inwestycji turystycznych i okołoturystycznych ze środków zewnętrznych; przedmiotowe doradztwo	- abonowanie dobrego czasopisma zakresowego - śledzenie ustawodawstwa zakresowego - śledzenie konkursów ministerialnych, bankowych, fundacji, funduszy, stowarzyszeń i innych - bieżące przekazywanie uzyskiwanych informacji podmiotom turystycznym i osobom zainteresowanym, stowarzyszeniom, jednostkom podległym, związkom, klubom itp. poprzez internet, pocztę email, korespondencję, ogłoszenia w informatorach gminnych, spotkania	Urząd miejski – pracownik odpowiedzialny za pozyskiwanie środków
48.	Organizowanie przez kluby i organizacje sportowe mistrzostw rangi rejonowej, wojewódzkiej	- zachęcanie i wspieranie ze strony urzędu miejskiego - promocja medialna przedsięwzięć - uwzględniania w IT i gminnych środkach informacji	Urząd miejski, kluby, organizacje, szkoły, związki itp.
49.	Nawiązywanie współpracy partnerskiej z nowymi dobrze wybranymi miastami niemieckimi	- wytypowanie odpowiedniego miasta (miast) i formalne zawiązanie współpracy - współpraca partnerska, wzajemne odwiedziny	Urząd miejski
50.	Organizowanie przez placówki i organizacje edukacyjne i kulturalne przeglądów i konkursów rangi rejonowej, wojewódzkiej	- zachęcanie i wspieranie ze strony urzędu miejskiego - promocja medialna przedsięwzięć - uwzględniania w IT i gminnych środkach informacji	Urząd miejski, jednostki podległe, szkoły, organizacje, związki itp.
51.	Postawienie pomnika małomickich tradycji metalurgicznych	- projekt (zlecenie, współudział mieszkańców), wytypowanie miejsca, konsultacje społeczne - uzasadnienie przedsięwzięcia - realizacja i uroczyste odsłonięcie	Urząd gminy, jednostki podległe, organizacje, mieszkańcy

		- dodanie do IT - promocja medialna przedsięwzięcia	
52.	Turystyczno-rekreacyjne zagospodarowanie glinianek w Małomicach (patrz też pkt. 10)	- opracowanie koncepcji, analiza możliwości - konsultacja z właścicielami/zarządcami/użytkownikami - zlecenie opracowania dokumentacji - realizacja - opracowanie regulaminu korzystania - oznakowanie i dodanie do IT	Urząd miasta, jednostka podległa lub/i podmioty zewnętrzne
53.	Rewitalizacja dworca kolejowego	- zabieganie o remont i rewitalizację dworca kolejowego oraz poprawę infrastruktury w tym miejscu - działania na rzecz zapewnienia porządku i bezpieczeństwa - oznakowanie drogi docelowej - promocja medialna przedsięwzięcia	Urząd miasta, PKP
54.	Polepszenie stanu czystości potoku Iławka	- identyfikacja źródeł zanieczyszczeń - zabieganie o podejmowanie działań na rzecz poprawy czystości rzeki - informowanie odpowiednich instytucji o problemie - współpraca z instytucjami na rzecz rozwiązania problemu - koncepcja przeciwdziałania, projekt - realizacja (także: ustanowienie formy ochrony krajob.) - promocja medialna przedsięwzięcia - uwzględnienie w IT	Urząd miasta, podmiot zewnętrzny, zarządca rzeki, instytucje
55.	Polepszenie stanu czystości rzeki Bóbr	- zabieganie o podejmowanie działań na rzecz poprawy czystości rzeki - informowanie odpowiednich instytucji o problemie - współpraca z instytucjami na rzecz rozwiązania problemu	Urząd miejski, zarządca rzeki, władze wojewódzkie i krajowe, stowarzyszenia/związki, instytucje
56.	Hala miejska	- przeznaczona na organizację imprez gminnych kulturalnych i sportowych, a także koncertów, wystaw itp.; hala z nowoczesnym i kompletnym wyposażeniem - koncepcja miejsca/obiektu - opracowanie dokumentacji,	Urząd miejski, jednostka podległa, stowarzyszenia

		uzyskanie pozwoleń - pozyskanie środków - realizacja	
57.	Energia ze źródeł odnawialnych	- dotyczy m.in. wykazanych korzystnych warunków do lokowania elektrowni wiatrowych - analiza możliwości, opracowanie koncepcji - opracowanie oferty inwestycyjnej i jej promocja	Urząd miejski, podmioty zewnętrzne
58.	Kierowanie ofert zbierania runa leśnego (grzybów) na teren Górnego Śląska i aglomeracji wrocławskiej (patrz także pkt. 18)	- kierowanie ofert/zaproszeń do dużych zakładów pracy - publikacja artykułów w prasie górnośląskiej - odwołanie do specjalnej strony internetowej z pełną informacją zakresową	Urząd miejski, podmioty turystyczne z terenu Gminy
59.	Prezentacja obcych osiągnięć w zakresie agroturystyki, turystyki, promocji, rozrywki, rekreacji	- poprzez podanie odwołujących linków na specjalnej stronie internetowej; jako baza pomysłów i motyw zachęcający do organizowania takiej działalności	Urząd miejski, stowarzyszenia
60.	Budowa wieży/ platformy widokowej	- analiza potrzeb i możliwości oraz względem PZP - wytypowanie miejsca - pozyskanie środków - realizacja - uwzględnienie w IT - promocja medialna przedsięwzięcia	Urząd miejski, podmioty zewnętrzne, stowarzyszenia
61.	Promocja wybitnych postaci lokalnych, np. naukowiec Georg Steller ur. w Janowcu, nauczyciel Otto Philler	- wykonanie opracowań biograficznych - zbieranie oryginalnych prac i przedmiotów pamiątkowych oraz ich prezentacja (wystawy) - uwzględnianie w zakresowych publikacjach gminnych	Komórka ds. promocji urzędu miejskiego, szkoły, stowarzyszenia, osoby fizyczne

Powyższa tabela nie stanowi listy zamkniętej. Podlega aktualizowaniu i uzupełnianiu o propozycje kolejnych przedsięwzięć, zgłaszane przez instytucje, stowarzyszenia, grupy inicjatywne i zainteresowanych obywateli.

(Uwaga: ilekroć mowa o podmiotach zewnętrznych, dotyczy to jednostek nie funkcjonujących w strukturach UM, m.in. podmioty gospodarcze, zleceniobiorcy itp.)

TEKSTY PROMOCYJNE:

Małomice – Zielona wyspa w Borach Dolnośląskich

Wyspa w borach? – A tak. Ponieważ większa część gminy posiada naturalne granice w postaci cieków wodnych, które stanowią rzeki Bóbr, Kwisa i Ruda oraz leśne mokradła. Na mapie Polski można ją łatwo rozpoznać, wyszukując odcinka gdzie Bóbr płynie ze wschodu na zachód.

Małomice przez setki lat tworzyły rozległe hrabstwo obejmujące duże połacie leśne na południu i uprawy rolne na północy. Teren ten już w starożytności zasłynął dzięki występowaniu cennej kopaliny, a mianowicie rudy darniowej żelaza, pojawiającej się tuż pod powierzchnią ziemi. Ponadto z tutejszej gliny wyrabiano solidne cegły, a na bazie doskonałej jakości wody warzono ceniony na zachodzie gatunek piwa.

Jak wynika z zapisu kronikarskiego biskupa merseburskiego Thietmara w roku 1000 bawili tu okazyjnie władca Polski Bolesław Chrobry i cesarz niemiecki Otton III, na trasie pielgrzymki do grobu św. Wojciecha w Gnieźnie. Na przestrzeni dziejów hrabstwem władały rody szlacheckie z takich rodzin jak von Nechern, von Kittlitz, von Redern, von Knobelstorff, zu Dohna, von Diebitsch. To dzięki nim powstały zamek, pałace i wieża obronna.

W 1413 roku miało miejsce wielkie wydarzenie historyczne, otóż przez ziemię małomicką wytyczono granicę pomiędzy księstwami głogowskim a żagańskim i jaworskim. Fragmenty tej granicy znanej w Polsce jako legendarne Wały Śląskie przetrwały do dzisiaj, stanowiąc najdłuższy zabytek archeologiczny Europy Śr.-Wsch.

O czystości środowiska i atrakcyjności przyrodniczej niech świadczy fakt, że na terenie niedużej przecież gminy znajdują się 3 użytki ekologiczne, 2 obszary chronionego krajobrazu, obszar wysokiej ochrony bardzo czystych wód podziemnych, 3 uroczyska. Do tego 2 parki podworskie, cała gama drzew pomnikowych, cenne krajobrazowo doliny potoków i mokradła. - Reprezentowane przez urokliwe nazwy jak np. „Łabędzi Staw", „Żurawie Bagno", „Sowie Bagno".

Do Małomic można dogodnie dotrzeć korzystając z połączeń autobusowych lub kolejowych. A jeśli dla kogoś nie jest to zbyt daleko, to także rowerem albo pieszo za pośrednictwem licznych i dobrze oznakowanych tras turystycznych. A skoro mowa o wyspie, należy wymienić również drogę wodną, spływając kajakiem po Bobrze lub Kwisie.

Goście pragnący spędzić na miejscu dłużej niż jeden dzień, mają do dyspozycji gospodarstwa agroturystyczne i kwaterę myśliwską.

Małomice w Borach Dolnośląskich
TAJEMNICE DAWNEGO HRABSTWA

1. Średniowieczne złoto do wzięcia

Ziemia Małomic, jak i całe Bory Dolnośląskie, od niepamiętnych czasów słynęła jako ośrodek hutnictwa. Pierwsze piece, tzw. dymarki, miały tu działać już w czasach Imperium Rzymskiego, zaliczając się do najstarszych stanowisk archeologicznych tego typu w regionie.
Wschodnia rubież miasta, przy wylocie w kierunku Szprotawy, jeszcze do 1945 roku nosiła nazwę Stara Kuźnica (oryg. *Alter Hammer*).
Wszystko działo się za sprawą naturalnego bogactwa tej ziemi, a mianowicie rudy darniowej żelaza. Jej pokłady bądź samorodki znajdujemy tuż pod powierzchnią ziemi. Maksymalna zawartość żelaza w kamieniu wynosi ok. 40%. Rudę wydobywano i obrabiano na miejscu do początku XIX wieku. Jeszcze w XVIII wieku w Małomicach działały aż 4 kuźnice. Eksploracja i sprzedaż rudy oraz produkcja artykułów żelaznych była podstawowym źródłem bogactwa lokalnych patrycjuszy i wielmożów. Dlatego nazywano ją okolicznym złotem.
Obecnie na życzenie przewodnik zaprowadzi nas do starych wyrobisk, w których każdy może znaleźć pamiątkową grudkę.

2. Ile razy można wjechać do Chich? Wieża której nie ma. Najkrótsza rzeka.

Jadąc samochodem drogą krajową nr 12 ze Szprotawy do Żagania, mało kto wie, że właśnie przecina historyczną granicę księstw głogowskiego i żagańskiego. Ciekawiej i zabawniej robi się, gdy skręcimy do Chich, bo oto tu jadąc jedną i tą samą drogą w jednym kierunku, tablice drogowe poinformują nas, że wjeżdżamy parę razy do tej samej wsi. Raz Chichy, raz Janowiec itd. Winę za ten fakt ponosi owa stara granica pomiędzy księstwami, ustalona w 1413 roku na krętej rzeczce Iławce. Janowiec był w części głogowskiej, natomiast Chichy w żagańskiej.
Nieopodal naszego skrzyżowania zachowała się ruina zamku strzegąca przejścia granicznego od strony żagańskiej. Niestety stojąca tuż obok duża rycerska wieża mieszkalna po stronie głogowskiej po 1945 roku przestała istnieć.
Należy dodać, że dawna granica była sprzężona z legendarnymi Wałami Śląskimi – najdłuższym zabytkiem archeologicznych Europy Śr.-Wsch., których pozostałości możemy zobaczyć także na ziemi małomickiej.
A będąc w Chichach warto jeszcze udać się do pałacu von Diebitschów, gdzie organizowane są letnie imprezy plenerowe oraz gdzie można postawić namiot i przenocować. Z pałacem tym wiąże się niewyjaśnione zjawisko, polegające na psuciu się urządzeń elektrycznych i spalinowych.
Przewodnik może zaprowadzić nas także do najkrótszej „rzeki", o długości ok. 30 cm, która wprost ze swojego źródła wpada do wspomnianej wcześniej Iławki. A jak mawia ostatni tutejszy hrabia Kacper von Diebitsch, lokalne wody były główną tajemnicą cenionego smaku małomickiego piwa, które dostarczano do najznamienitszych piwnic niemieckich i które sławił poeta Henryk Laube.

3. Odwiedziny Bolesława Chrobrego

Z ziemią małomicką wiąże się jeden z najstarszych przekazów źródłowych nawiązujący do tej części Śląska. Otóż w roku 1000 w grodzie Iława na granicy starego okręgu plemiennego Dziadoszyców miało miejsce uroczyste powitanie cesarza niemieckiego Ottona III przez władcę polskiego Bolesława Chrobrego. I jak zanotował biskup merseburski Thietmar, rozmach przyjęcia cesarza był nie do opisania i nie do pojęcia. Obaj władcy udali się następnie z pielgrzymką do Gniezna do grobu św. Wojciecha, które to wydarzenia historia zanotowała jako Zjazd Gnieźnieński. A wspomniana Iława to dzisiejsza dzielnica sąsiedniej Szprotawy, niegdyś odrębna osada związana z włościami małomickimi. Jednak miejsce starego słowiańskiego grodu ciągle czeka na swojego odkrywcę.

4. Skarby w pałacowych lochach. Tajna fabryka i powstańcy warszawscy.

Małomickie pałace długo stanowiły symbol hrabstwa. Te malowniczo ukazywane na starych pocztówkach siedziby szlacheckie po 1945 roku bardzo szybko znikły z powierzchni ziemi. „Złośliwa" legenda mówi, że pałac zburzono, a teren po nim splantowano, by nikt nie szukał tego, co ukryto w zamkowych lochach. I tu w sumie ową historyjkę można by włożyć między bajki, gdyby nie inne wydarzenia. Otóż w miejscach zadołowania pałacowego gruzu znajdywano skarby monet, co potwierdzają anonimowi szczęśliwcy.

Można zadać sobie pytanie, czy małomicki pałac mógłby być potencjalnym miejscem depozytowym jakichś cennych dóbr ukrytych tu przez specsłużby III Rzeszy? Odpowiedź brzmi: „tak". Małomice położone są na takim uboczu i w geograficzno-fizycznej izolacji, że w trakcie II wojny światowej zlokalizowano tu tajną produkcję zbrojeniową związaną z przemysłem lotniczym. Także tu zdecydowano się przewieźć powstańców warszawskich, by ich ukryć i odseparować.

Skąd wzięły się monety i dlaczego pałac tak szybko zburzono, a ślady po nim zatarto? Te zagadki czekają na rozwiązanie.

5. Najdłuższy zabytek Europy i książę Henryk IX

Wały Śląskie, bo o nich mowa, to ziemny zabytek archeologiczny, ciągnący się w postaci potrójnego nasypu przez ostępy Borów Dolnośląskich. Od 200 lat stanowiły największą zagadkę historii Dolnego Śląska, nikt bowiem nie potrafił dociec kto, kiedy i w jakim celu wzniósł tego piaskowego „węża". Przełom w badaniach przyniosło odkrycie fragmentów ceramiki na dnie Wałów pod Małomicami, dokonane przez Muzeum Ziemi Szprotawskiej. A dodać należy, że przez obszar tej gminy przebiega najdłuższy odcinek tzw. ciągu środkowego Wałów.

Dalsze poszukiwania wykazały, że zabytek powstał w latach 1413-1467 na polecenie Henryka IX, - księcia głogowskiego ze śląskiej linii Piastów. Wały miały za zadanie wyznaczać zachodnią granicę jego księstwa oraz kierować komunikację do wyznaczonych przejść i dróg. Książe Henryk IX został zapamiętany przez annały jako mądry władca, dbający o przestrzeganie prawa, porządek i bezpieczeństwo oraz rozwój gospodarczy podległych mu terenów.

Tak oto odkrycie z Małomic położyło kres domysłom i wyjawiło tajemnicę wiekowej budowli, uchodzącej za najdłuższy zabytek archeologiczny Europy Śr.-Wsch. Dzięki identyfikacji Wałów stało się możliwym poznawanie innych kwestii związanych z Księstwem Głogowskim.

Nie jest łatwo samemu odnaleźć ów artefakt, biegnący w całości w sercu prastarej dolnośląskiej puszczy. Dlatego poleca się asystę przewodnika, który na trasie wyprawy pokaże nam jeszcze inne ciekawe miejsca, jak np. użytek ekologiczny „Łabędzi Staw" i poniemiecką strzelnicę wojskową.

Przykładowe logo turystyczne Małomic
odnoszące się do tradycji i walorów Gminy

Bibliografia

Autor dokumentu składa wyrazy podziękowania osobom uczestniczącym w redagowaniu ankiet za społeczne zaangażowanie, wykonaną pracę oraz podzielenie się wiedzą i doświadczeniem.

W niniejszym dokumencie skorzystano z poniższych źródeł:

1. Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Miasta i Gminy Małomice do 2010r., 1999
2. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Małomice, 2002
3. Dane Instytutu Turystyki, 2006
4. Plan ochrony zabytków Gminy Małomice, aktualny
5. Mallmitz Chronik (O.Philler), 1984
6. Małomice – Mój dom nad Bobrem, 1998
7. H.Szczegóła „Szprotawa i okolice" przewodnik turystyczny, 1962
8. H.Szczegóła „Z przeszłości Szprotawy i okolic", Rocznik Lubuski 1960
9. H.Szczegóła „Szprotawa w Polsce Ludowej", 1968
10. F.Matuszkiewicz „Geschichte der Stadt Sprottau", 1908
11. F.Matuszkiewicz-G.Steller „Unsere Sagan-Sprottauer Heimat", 1956
12. K.Handke-G.Steller „Beschreibung der Schlesichen Kreise Sagan und Sprottau", 1968
13. Heimatkalender für den Kreis Sprottau, 1941 i 1942
14. Sprottauer Jahrbuch, 1925 i 1926
15. Zasoby archiwalne Muzeum Ziemi Szprotawskiej
16. M.Boryna „Sensacje Ziemi Szprotawskiej", 2000
17. M.Boryna „Tajemnice Szprotawy i okolic", 2001
18. Magazyn pop.-nauk. „Szprotawa i okolice & Bory Dolnośląskie", nr 2-4/2004
19. Mapa Preuss. Messtichblatt Mallmitz (4458)
20. Rozpoznanie warunków i możliwości rozwoju turystyki wodnej w oparciu o rozwiniętą sieć szlaków wodnych Dolnego Śląska (Studium), 2003
21. Materiały Nadleśnictwa Szprotawa
22. G.Steller „Zwei Dorfstudien aus Westschlesien Hartau und Langheinersdorf", 1961
23. Inne